

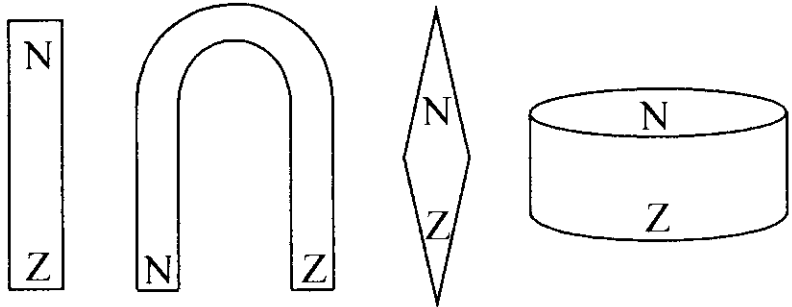
MAGNETISME

- § 1 Magneten
- § 2 Magnetische veldlijnen
- § 3 Elektromagneten
- § 4 Inductiespanning
- § 5 Inductiestroom
- § 6 Transformatoren
- § 7 Zelfinductie van een spoel

§ 1 Magneten

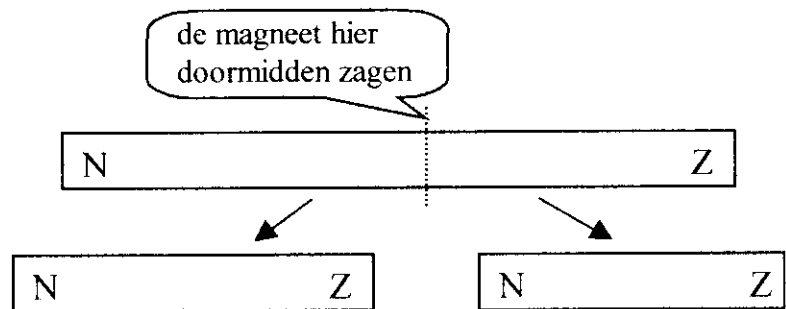
Magneten

Magneten hebben de eigenschap dat ze drie stoffen kunnen aantrekken, namelijk ijzer, nikkel en kobalt. Voorbeelden van magneten zijn staafmagneten, hoefijzermagneten, naaldmagneten en schijfmagneten. Zie de figuren hiernaast. Deze magneten heten permanente (= blijvende) magneten, omdat er onder normale omstandigheden gedurende zeer lange tijd een magnetische werking vanuit gaat. Dit in tegenstelling tot elektromagneten, waarbij de magnetische werking wegvalt zodra er geen elektrische stroom meer door de elektromagneet loopt.

Polen van een magneet

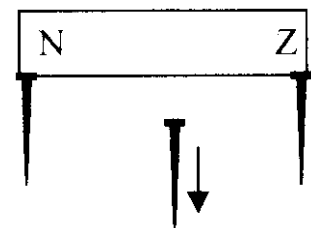
De uiteinden van een magneet heten de polen. Een magneet heeft altijd een noordpool (N) en een zuidpool (Z). Noord- en zuidpool kun je niet van elkaar scheiden; ze horen bij elkaar als voor- en achterkant. Als een staafmagneet bijvoorbeeld doormidden gezaagd wordt, dan zal elke helft automatisch een noord- en zuidpool krijgen. Zie de figuur.

Krachtwerking van magneten

Twee magneten zullen elkaar aantrekken als de noordpool van de ene magneet bij de zuidpool van de andere magneet in de buurt komt. Omgekeerd zullen de magneten elkaar afstoten als de twee noordpolen of de twee zuidpolen bij elkaar in de buurt komen. **Samengevat: ongelijknamige polen trekken elkaar aan en gelijknamige polen stoten elkaar af.** Opvallend is dat de magneten elkaar hierbij niet hoeven aan te raken. Magneten vertonen ook krachtwerking op afstand.

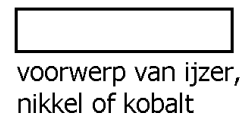
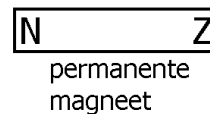
De krachtwerking van een magneet is het sterkst bij de polen en het zwakst tussen de polen in. Zo zullen ijzeren voorwerpen (zoals spijkers) wel aan de uiteinden van een staafmagneet blijven hangen maar niet aan het middenstuk. Zie de figuur hiernaast.

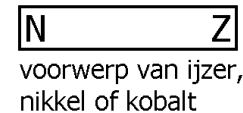
Magnetische influentie

Als een (permanente) magneet in de buurt van een voorwerp van ijzer, nikkel of kobalt gehouden wordt, dan zal dit voorwerp tijdelijk zelf ook een magneet worden. Het voorwerp verliest zijn magnetisme meestal weer op het moment dat de magneet wordt weggehaald. Dit verschijnsel heet **magnetische influentie**. Zie de figuur hiernaast.

geval 1: grote afstand; geen influentie

geval 2: kleine afstand; wel influentie

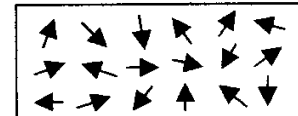

Het is deze magnetische influentie die ervoor zorgt dat magneten voorwerpen van ijzer, nikkel en kobalt aantrekken. Aan de kant van de noordpool (zuidpool) van de permanente magneet ontstaat er namelijk een zuidpool (noordpool) in het voorwerp. De vorige figuur (met de spijkers) is een voorbeeld van magnetische influentie.

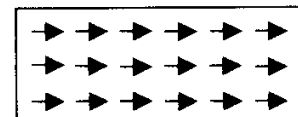
Weekijzer is ijzer met een heel laag koolstofgehalte (minder dan 0,2%). **Weekijzer heeft de eigenschap dat het makkelijk te magnetiseren is, maar zijn magnetisme weer snel na het weghalen van de magneet verliest.** Weekijzer is dus het tegenovergestelde van een permanente magneet. Weekijzer wordt toegepast in onder andere elektromagneten (zie paragraaf 3).

Elementairmagneetjes

Het verschijnsel van magnetische influentie kan als volgt verklaard worden. Elk ijzer-, nikkel en kobaltatoom is eigenlijk een zeer klein magneetje: een zogenaamd elementairmagneetje. In niet-magnetisch ijzer (of nikkel of kobalt) wijzen deze elementairmagneetjes in vele verschillende richtingen. Daardoor werken ze elkaars werking tegen en is er aan de buitenkant geen magnetisch effect merkbaar. Als er echter een magneet in de buurt van het ijzer gehouden wordt, dan gaan alle elementairmagneetjes (min of meer) in dezelfde richting wijzen. Daardoor versterken de elementairmagneetjes elkaars werking en wordt het ijzer zelf een magneet. Zie de figuur hiernaast (slechts schematisch weergegeven).

elementairmagneetjes
verzwakken elkaars werking

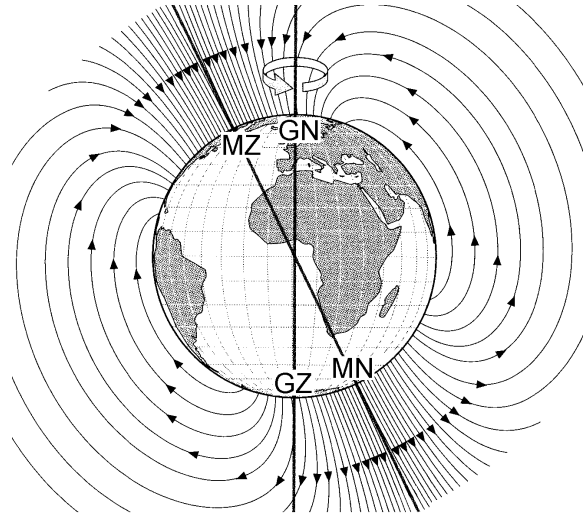

elementairmagneetjes
versterken elkaars werking

Aardmagnetisme

De aarde kan je eigenlijk ook opvatten als één grote magneet. Zie de figuur hiernaast. De magnetische zuidpool (MZ) ligt in het noorden van Canada. Aan de 'onderkant' van de aarde bevindt zich de magnetische noordpool (MN). De verticale as in de figuur stelt de draaiingsas van de aarde voor. Deze doorkruist het aardoppervlak bij de geografische noordpool (GN) en de geografische zuidpool (GZ). Uit de figuur blijkt duidelijk dat de MZ en de MN niet samenvallen met de GN en de GZ.

Een kompasnaald is een klein magneetje dat draaibaar is opgesteld. De kompasnaald zal zo'n positie innemen dat zijn noordpool naar de MZ wijst en/of zijn zuidpool naar de MN.

Opgaven bij § 1

Opgave 1

Noem drie stoffen die een magneet kan aantrekken.

Opgave 2

Wat is het kenmerk van permanente magneten?

Opgave 3

Geef vier voorbeelden van permanente magneten.

Opgave 4

Wat is het kenmerk van weekijzer? Laat de chemische samenstelling buiten beschouwing.

Opgave 5

Vul de open plekken in. De krachtwerking van een (staaf)magneet is bij de polen het _____ en in het midden het _____.

Opgave 6

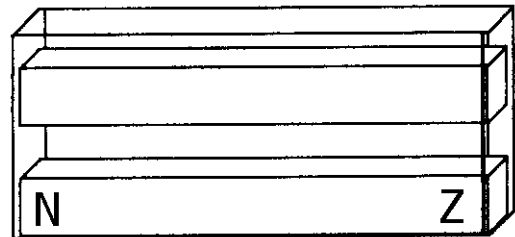
Wat wordt bedoeld met magnetische influentie?

Opgave 7

Een hoeveelheid koperen en ijzeren spijkertjes zijn door elkaar geraakt. Hoe kun je ze makkelijk sorteren? Leg je antwoord uit.

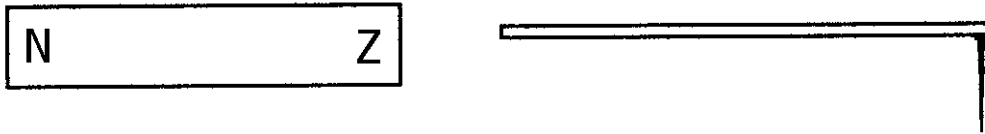
Opgave 8

Een staafmagneet ligt op de bodem van een doorzichtig plastic bakje. Zie de figuur hiernaast. Er wordt een tweede staafmagneet in het bakje gelegd. Deze blijft boven de eerste magneet zweven. Geef de polen van de zwevende magneet aan.

Opgave 9

In de onderstaande figuur wordt een ijzeren staafje in het verlengde van een staafmagneet gehouden. Aan het uiteinde van het staafje hangt een dun ijzeren spijkertje. Leg uit waarom het spijkertje aan de staaf blijft hangen terwijl geen van beiden van oorsprong magneten zijn. Geef in de figuur aan waar de noord- en zuidpool zitten van zowel het staafje als het spijkertje.

Opgave 10

Deze vraag heeft betrekking op de vorige vraag. Geef van de onderstaande zinnen aan of ze waar of niet waar zijn. Leg je keuze kort uit.

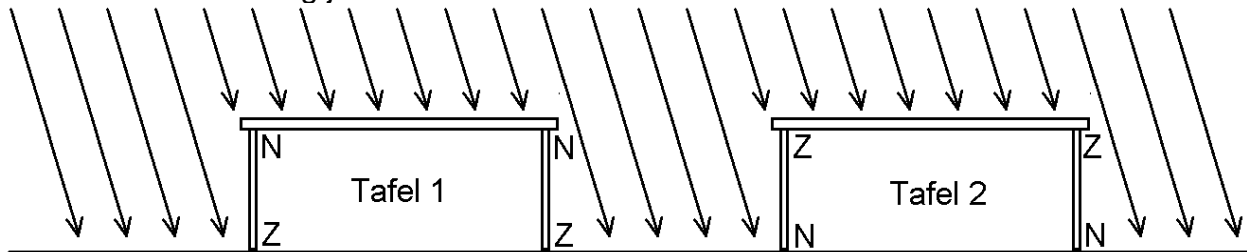
- Als de afstand tussen de magneet en het staafje zou worden verkleind zou het spijkertje waarschijnlijk van het staafje vallen.
- Als het spijkertje naar het midden van het staafje zou worden geschoven zou het spijkertje waarschijnlijk van het staafje vallen.
- Als het staafje niet van ijzer maar van tin zou zijn gemaakt zou het (ijzeren) spijkertje toch aan het staafje blijven hangen.
- Als het spijkertje een klein (dun) kompasnaaldje zou zijn zou dit waarschijnlijk van het staafje vallen.

Opgave 11

Een leerling heeft twee even grote zwarte staven. Eén staaf is een permanente magneet (staafmagneet); de andere staaf bestaat uit weekijzer. Aan de buitenkant kan hij niet zien welke staaf de permanente magneet is. Beschrijf kort een manier om toch te weten te komen welke staaf de permanente magneet is zonder andere voorwerpen te gebruiken.

Opgave 12

Vaak blijken de ijzeren of stalen poten van een tafel of een stoel onder invloed van het aardmagnetisch veld gemagnetiseerd te zijn. Dit is in de onderstaande figuur getekend. De pijlen stellen het magnetisch veld voor; de N en Z geven de noord- en zuidpool van de poten aan. Bij welke tafel (1 of 2) staan de N en Z goed aangegeven als de tafels in Nederland staan? Leg je antwoord uit.

Ter informatie het volgende.

Als je een kompasje vlak boven de vloer bij één van de poten houdt, is de kans groot dat het kompasnaaldje naar deze poot wijst. Als je het kompasje vervolgens langzaam langs de poot naar boven beweegt, draait het naaldje halverwege van richting om.

§ 2 Magnetische veldlijnen

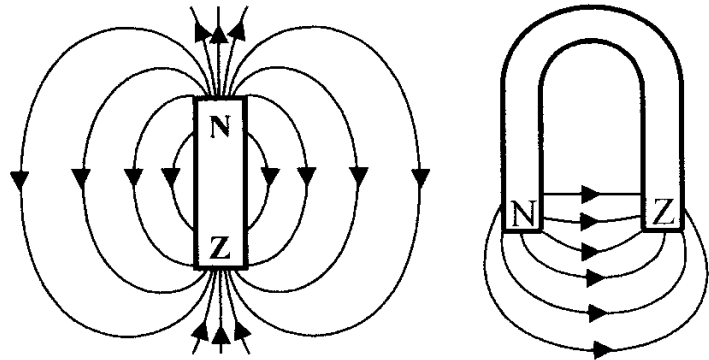
Magnetische veldlijnen

De ruimte waarin een magneet een magnetische kracht kan uitoefenen noemen we het *magnetische veld* van de magneet. Je kunt het veld van een magneet zichtbaar maken met behulp van ijzervijlsel.

Ijzervijlsel rangschikt zich in de buurt van een magneet. Er ontstaat een patroon van kromme lijnen.

Deze lijnen noemen we *veldlijnen*.

Zie de figuren hiernaast. Alle veldlijnen bij elkaar noemen we het veldlijnenpatroon.

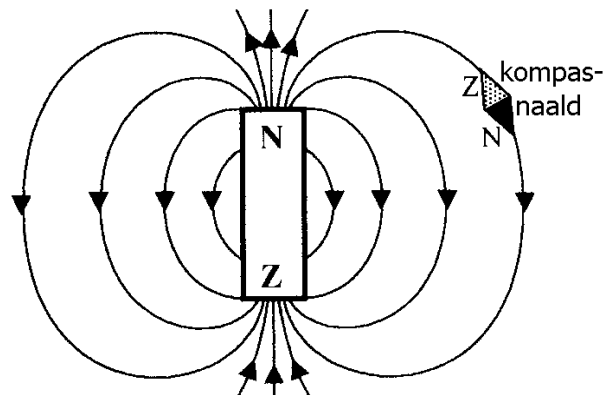

De veldlijnen geven de richting van het magnetische veld aan. Volgens afspraak lopen de veldlijnen buiten de magneet van de noordpool naar de zuidpool.

Een kompasnaald in een magnetisch veld

Een kompasnaald is een magneetje dat in alle richtingen kan draaien. Met een kompasnaald kan men de richting van een magneetveld eenvoudig bepalen. Hierbij geldt de volgende regel. Zie ook de figuur hiernaast.

Het noorden van de kompasnaald wijst steeds in de richting van de veldlijn op die plaats.

Je kunt de loop van een veldlijn eenvoudig met een kompasnaald volgen. Je moet de kompasnaald dan langzaam in de richting van zijn noordpool vooruit bewegen.

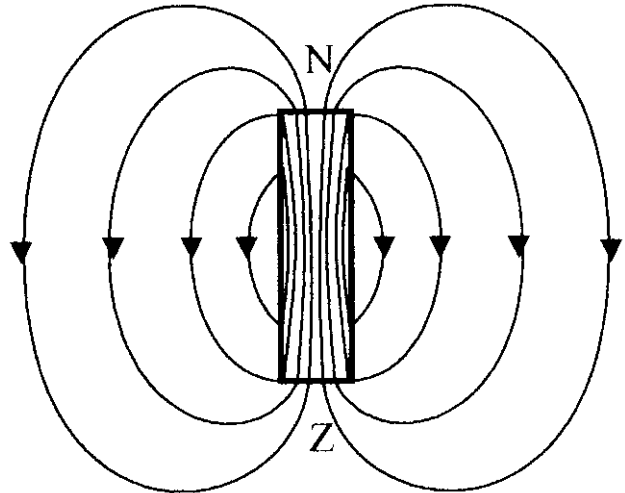
Eigenschappen van veldlijnen

De eerste eigenschap van veldlijnen is dat ze elkaar niet kunnen snijden.

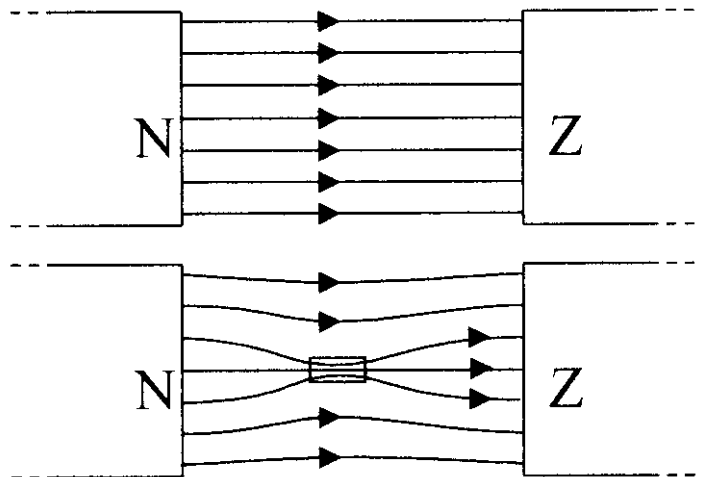
Veldlijnen geven namelijk de richting van het magnetisch veld aan. Als twee veldlijnen elkaar zouden snijden, dan zouden er in het snijpunt twee richtingen van het veld zijn en dat kan natuurlijk niet.

De tweede eigenschap van veldlijnen is dat de afstand tussen de veldlijnen kleiner is naarmate het magneetveld sterker is. In de bovenstaande figuren is te zien dat de afstand tussen de veldlijnen het kleinst is bij de magneetpolen. Daar is de krachtwerking van de magneten het grootst, zoals we geleerd hebben in de vorige paragraaf.

Als derde eigenschap van veldlijnen kan worden genoemd dat veldlijnen geen begin en geen eind hebben maar een gesloten weg vormen. Zoals eerder gezegd is lopen de veldlijnen **BUITEN** de magneet van de noordpool naar de zuidpool. **BINNEN** de magneet lopen de veldlijnen echter terug van de zuidpool naar de noordpool. Zodoende is er toch sprake van een gesloten weg. Zie de figuur hiernaast.

Als vierde eigenschap van veldlijnen geldt dat veldlijnen “liever” door ijzer (of nikkel of kobalt) lopen dan door lucht. Zie de figuren hiernaast. Hierin bekijken we het magnetisch veld tussen de noordpool van de ene magneet en de zuidpool van de andere magneet. De veldlijnen “steken recht over” als er alleen maar lucht tussen de polen zit. Als er een ijzeren staafje tussen de polen wordt gebracht zullen de veldlijnen bij voorkeur door het staafje lopen. Op andere plaatsen wordt het magnetisch veld dan juist zwakker (grotere afstand tussen de veldlijnen).

Opmerking

We kunnen het ontstane magneetveld rond het staafje opgebouwd denken uit twee andere magneetvelden namelijk 1) het magneetveld zonder staafje (bijna rechte veldlijnen) en 2) het magneetveld dat door het staafje zelf wordt opgewekt. Het staafje is door magnetische influentie zelf een magneet geworden met zijn noordpool rechts en zuidpool links. Binnen het staafje versterken beide velden elkaar; op andere plaatsen is er juist sprake van verzwakking.

Opgaven bij § 2

Opgave 1

Met ijzervijlsel kun je bepalen hoe veldlijnen rond een staafmagneet lopen. Een nadeel hiervan is echter dat het magneetveld op veel plaatsen te zwak is om het ijzervijlsel te richten. In zo'n situatie kan een kompasnaald uitkomst bieden. Leg uit hoe je hiermee ook de loop van veldlijnen kunt bepalen.

Opgave 2

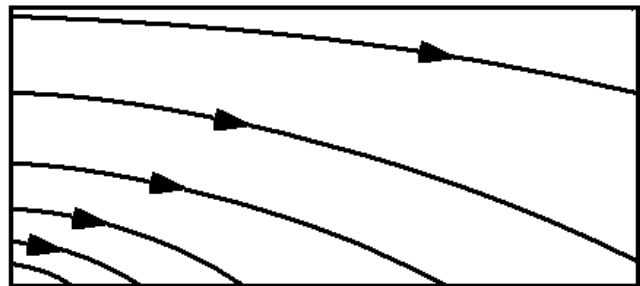
Veldlijnen lopen buiten de magneet van de _____-pool naar de _____-pool.

Opgave 3

Geef vier eigenschappen van veldlijnen.

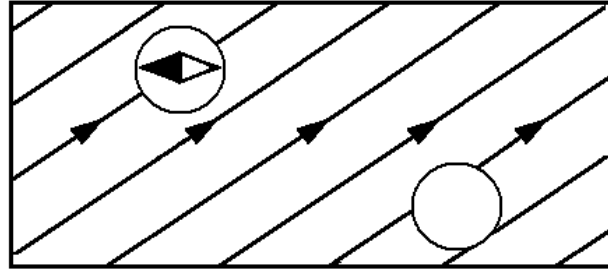
Opgave 4

In een bepaalde ruimte bevindt zich een magnetisch veld. Zie de figuur hiernaast. In de figuur zijn veldlijnen getekend. Schrijf in de figuur de letter A op de plaats waar het veld het zwakst is en de letter B op de plaats waar het veld het sterkst is. Licht je keuze toe.

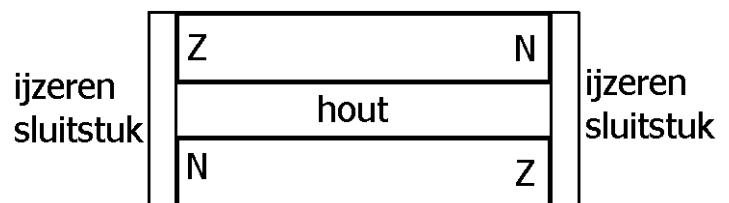
Opgave 5

In een bepaalde ruimte heerst een homogeen magnetisch veld. Dat wil zeggen dat het veld in elk punt even sterk is en dezelfde richting heeft. Zie de figuur hiernaast. In de ruimte bevinden zich twee kompasnaalden (de noordpool is zwart). De linker naald kan niet draaien; de rechter naald wel. Teken de stand van de rechter naaldmagneet.

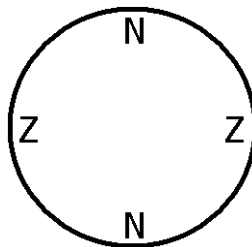
Opgave 6

Als staafmagneten opgeborgen worden, dan kunnen zij het beste in groepjes van twee bij elkaar liggen zoals in de figuur hiernaast is afgebeeld. Dankzij het stukje hout kunnen de magneten niet naar elkaar toe schuiven. Noem twee voordelen van de twee ijzeren sluitstukken.

Opgave 7

Men maakt voor bepaalde doeleinden schijfjes van magnetisch materiaal met meerdere noord- en zuidpolen. Zie de figuur hieronder. Teken enkele veldlijnen in en om het schijfje.

Opgave 8

Teken enkele veldlijnen die horen bij het veld dat de magneten in de figuur hieronder samen opwekken.

Opgave 9

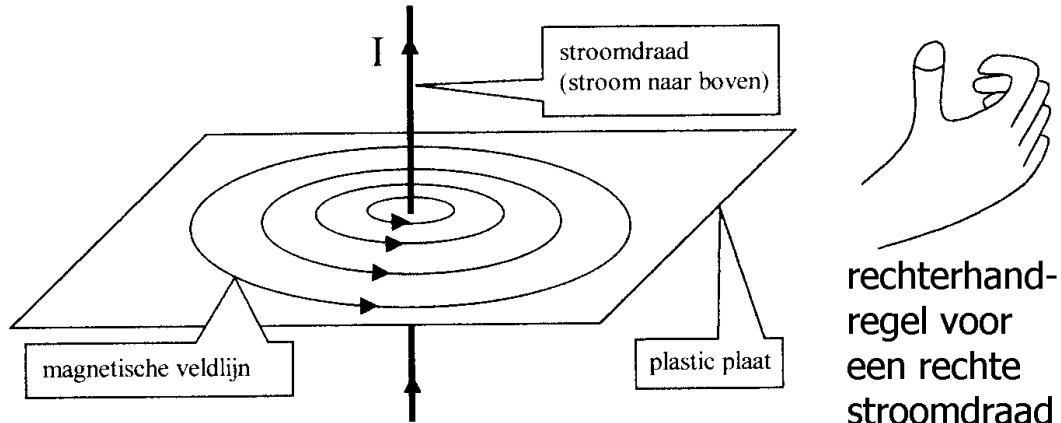
Teken enkele veldlijnen die horen bij het veld dat de magneten in de figuur hieronder samen opwekken.

§ 3 Elektromagneten

Veldlijnen rond een stroomdraad

Als er door een draad een elektrische stroom (symbool I) loopt, dan ontstaat er rond die draad een magnetisch veld. Dat kan als volgt aangetoond worden. Een recht stuk koperdraad wordt dwars door een plastic plaat gestoken. Zie de onderstaande figuur. Op de plaat wordt ijzervijlsel gestrooid. Als er door de draad een (grote) elektrische stroom gestuurd wordt, dan gaan de ijzerdeeltjes zich in cirkelbanen rangschikken (tijdens het aantikken van de plaat). Het middelpunt van deze cirkelbanen is het punt waar de stroomdraad door de plaat gestoken is.

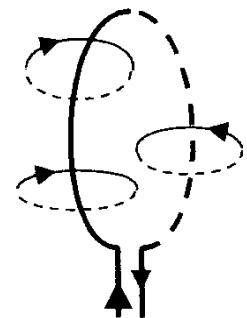

De magnetische veldlijnen rond een rechte stroomdraad blijken dus cirkels te zijn. Zoals hiervoor besproken is, hebben veldlijnen altijd een richting. Bij nader onderzoek (bijvoorbeeld met behulp van een kompasnaald) blijkt dat de veldlijnen rechtsom lopen als je in de richting van de elektrische stroom kijkt (dus van onder naar boven). Als de elektrische stroom van richting omkeert, keert ook de richting van de veldlijnen om.

De richting van de veldlijnen rondom een rechte stroomdraad kan altijd gevonden worden met de "rechterhandregel voor een rechte stroomdraad". Deze werkt als volgt. Zie ook de bovenstaande figuur. **Als de duim van je rechter hand in de richting van de elektrische stroom wijst, wijzen de vingers in de richting van de veldlijnen.** Ga met de rechterhandregel na dat als de stroomrichting omkeert, de veldlijnen ook van richting omkeren.

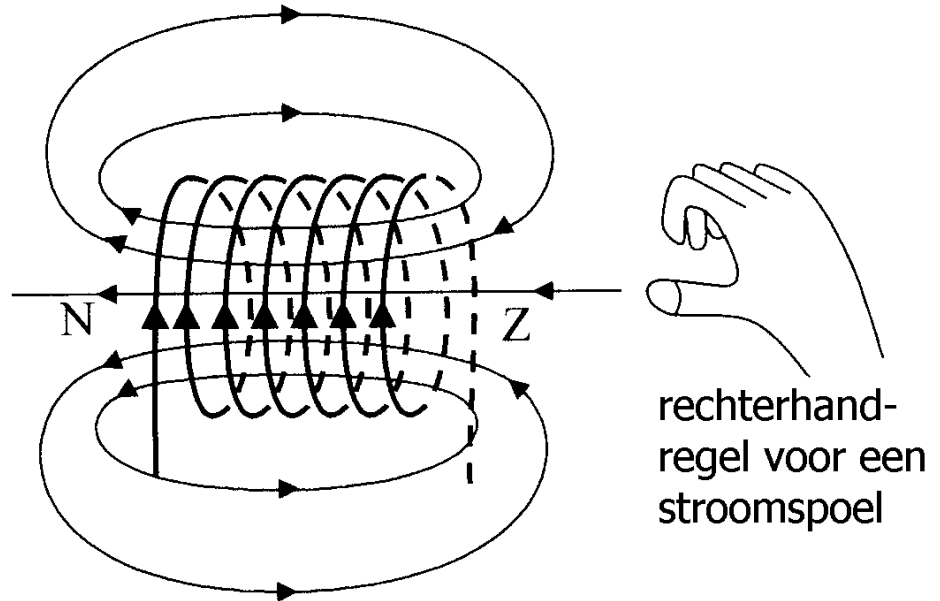
Veldlijnen rond een stroomlus

Stel dat we een stroomdraad ombuigen tot een cirkelvormige lus zoals in de figuur hiernaast. Dan lopen er natuurlijk nog steeds magnetische veldlijnen rond de stroomdraad. De richting van deze veldlijnen kan met de rechterhandregel bepaald worden. In de figuur zijn er drie veldlijnen getekend. Uit de figuur blijkt het volgende. **Alle veldlijnen lopen in dezelfde richting door de lus heen en keren buiten de lus weer terug.**

Veldlijnen in en rond een spoel

Een spoel bestaat uit een stroomdraad die in een groot aantal lussen gebogen is. Zie de figuur hiernaast. Elke lus wekt een eigen magnetisch veld op. Steeds wijst dit veld binnen de lus naar links en buiten de lus naar rechts. Zodoende versterken de magneetvelden van de lussen elkaar. Van het uiteindelijke veld zijn een aantal veldlijnen in de figuur getekend.

Het magneetveld van de spoel lijkt sterk op het magneetveld van een staafmagneet. De noordpool zit aan de kant waar de veldlijnen de spoel uitgaan en de zuidpool zit aan de kant waar de veldlijnen de spoel binnenkomen. Buiten de spoel lopen de veldlijnen dus weer van de noordpool naar de zuidpool.

Er is een manier waarmee snel de noordpool van een spoel bepaald kan worden. Deze zogenaamde "rechterhandregel voor een spoel" werkt als volgt. Zie ook de bovenstaande figuur. **Buig de vingers van je rechter hand over de windingen van de spoel. Je vingers moeten daarbij in de richting van de stroom wijzen. Je gestrekte duim wijst dan in de richting van de noordpool van de spoel.**

Elektromagneet

Je spreekt van een elektromagneet als er zich in de spoel een ijzeren kern bevindt. Na het inschakelen van de stroom zorgt het magneetveld van de spoel ervoor dat die kern een magneet wordt (ten gevolge van magnetische influentie). De magnetische werking van de spoel wordt daardoor vele malen versterkt. Bij het uitschakelen van de stroom is het van belang dat ook de kern zijn magnetisme snel verliest. De kern is daarom gemaakt van "weekijzer".

Opgaven bij § 3

Opgave 1

Welke vorm hebben de magnetische veldlijnen rond een rechte stroomdraad?

Opgave 2

Er zijn twee rechterhandregels (RHR) in de tekst beschreven. In welke situatie kun je de ene RHR gebruiken en in welke situatie de andere RHR?

Opgave 3

Hoe kun je met een stroomdraad een spoel maken?

Opgave 4

Waarom bevat een spoel vaak een ijzeren kern?

Opgave 5

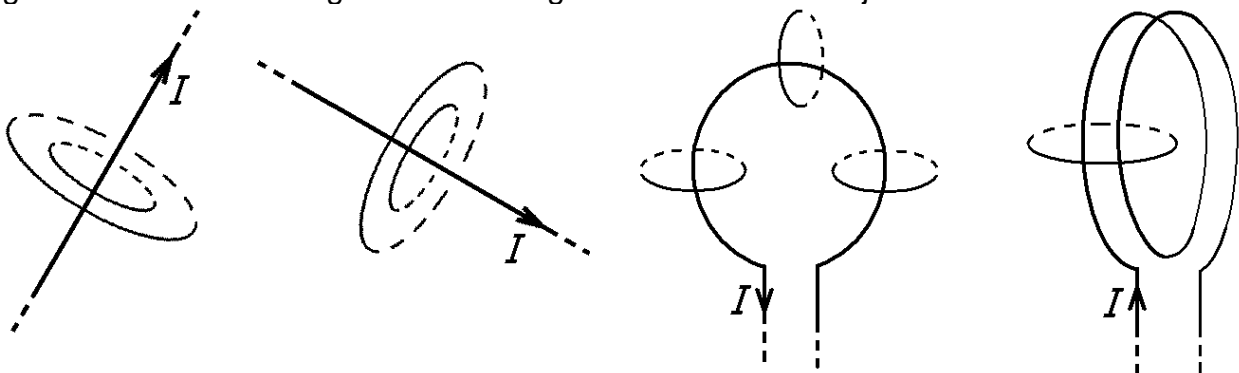
Waarom is de ijzeren kern van een elektromagneet van WEEKijzer?

Opgave 6

Een spoel wordt op de pluspool en minpool van een spanningsbron aangesloten. De stroom die hierdoor door de spoel gaat lopen maakt van de spoel een elektromagneet. Hoe kun je op een eenvoudige manier de noordpool van deze elektromagneet veranderen in een zuidpool (en de zuidpool in een noordpool)?

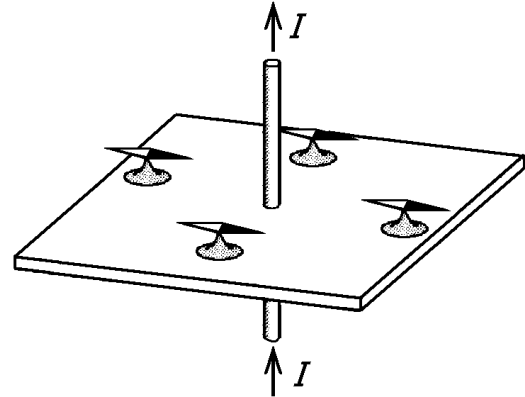
Opgave 7

In de figuren hieronder staan vier stroomdraden afgebeeld waar een elektrische stroom I doorheen loopt. Ook zijn een aantal magnetische veldlijnen om de stroomdraden getekend. Geef in de figuren de richting van elk van de veldlijnen aan.

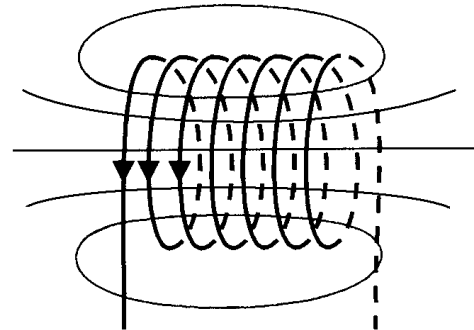
Opgave 8

Een recht stuk koperdraad is dwars door een plastic plaat gestoken. Zie de figuur hiernaast. Door de koperdraad loopt een elektrische stroom I in de aangegeven richting. Op de plastic plaat zijn vier draaibare kompasnaaldjes geplaatst. Hiervan zijn de noordpolen steeds zwart getekend. In de figuur wijzen drie van de vier kompasnaaldjes in de verkeerde richting. Welk kompasnaaldje geeft wel de goede richting aan? Omcirkel deze.

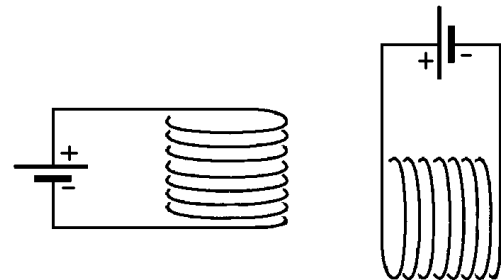
Opgave 9

In de figuur hiernaast is een spoel getekend. Ook is de richting van de stroom door de spoel aangegeven. Geef in de figuur de richting van de getekende veldlijnen aan. Geef in de figuur ook aan waar de noord- en de zuidpool van de spoel zit.

Opgave 10

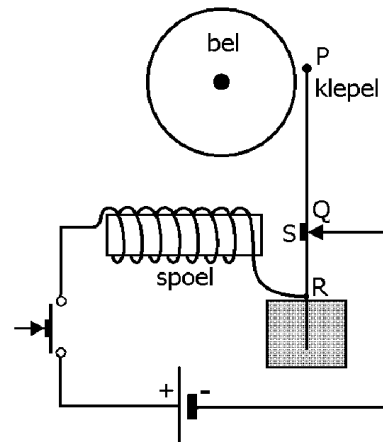
Geef in de figuur hiernaast aan waar de noordpool en waar de zuidpool van beide spoelen zitten.

Opgave 11

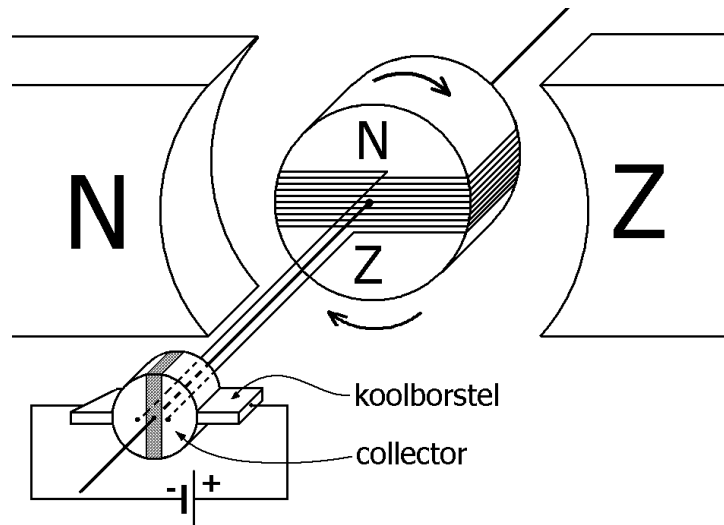
In de figuur hiernaast is een elektrische bel weergegeven. De klepel PR is van verend metaal gemaakt, waardoor die van links naar rechts kan bewegen. Op de klepel zit een ijzeren blokje S tegenover contact Q. Als er op de schakelaar wordt gedrukt gaat de bel rinkelen. Zet hierbij de volgende stappen in de juiste volgorde.

- Blokje S wordt aangetrokken.
- Door de spoel gaat een stroom lopen.
- De klepel botst tegen de bel.
- De klepel beweegt naar rechts.
- De klepel beweegt naar links.
- De schakelaar wordt ingedrukt.
- Er gaat opnieuw een stroom door de spoel lopen.

Opgave 12

Als een elektromotor op een spanningsbron is aangesloten, levert deze een draaiende beweging. De werking ervan is hiernaast schematisch weergegeven. Een spoel (met een weekijzeren cilinder als kern) bevindt zich tussen twee permanente magneten in. Door de spoel loopt een stroom. Daardoor wordt de spoel een elektromagneet. In de figuur hiernaast zit de noordpool boven de spoel en de zuidpool onder de spoel.

Leg uit dat de spoel daardoor rechtsom in het magnetische veld van de permanente magneten gaat draaien.

Om de spoel een blijvende beweging te laten uitvoeren moet de stroom door de spoel steeds op het juiste moment omkeren. De noordpool van de spoel moet namelijk steeds boven zitten. Dit omkeren gebeurt met behulp van een collector die met de spoel meedraait. De collector bestaat uit twee metalen helften die van elkaar gescheiden zijn door een isolator. De twee uiteinden van de spoel zijn elk met een collectorhelft verbonden. Tegen de collector drukken twee (niet bewegende) koolborstels. De stroom wordt via de ene borstel aan de spoel toegevoerd en via de andere borstel afgevoerd.

Bepaal nu in de figuur hoeveel graden de spoel nog moet draaien voordat de stroom van richting omkeert.

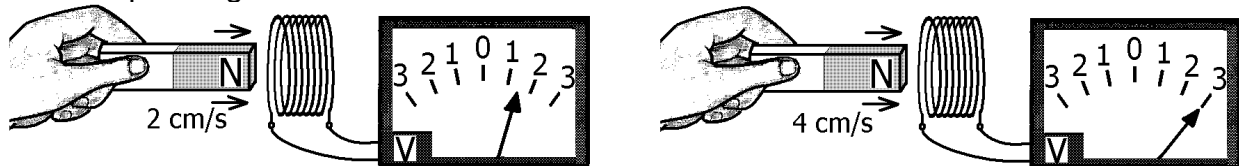
Hebben de volgende wijzigingen invloed op de motorkracht en op de draairichting? Zo ja, hoe?

- * de weekijzeren cilinder wordt vervangen door een houten cilinder.
- * de spanning van de spanningsbron wordt verhoogd.
- * de pluspool en minpool van de spanningsbron worden verwisseld.

§ 4 Inductiespanning

Proef 1

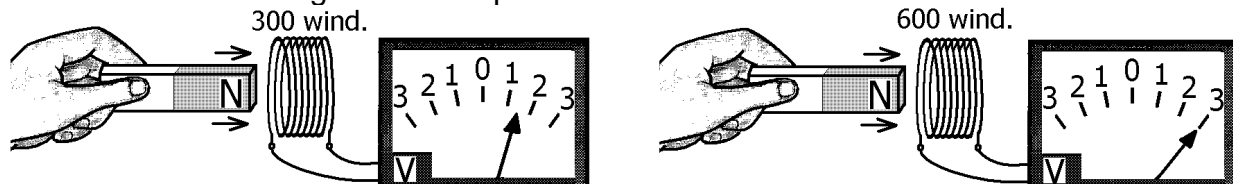
In de onderstaande figuren beweeg je een staafmagneet naar de opening van een spoel toe. De voltmeter, die op de aansluitpunten van de spoel aangesloten is, slaat uit. Er ontstaat dus blijkbaar een spanning tussen deze aansluitpunten. Dit verschijnsel heet elektromagnetische inductie of kortweg inductie. De opgewekte spanning heet inductiespanning.

In de linker figuur beweeg je de staafmagneet met een snelheid van 2 cm/s naar de spoel toe en in de rechter figuur met een snelheid van 4 cm/s. Het blijkt dat de inductiespanning in het laatste geval twee keer zo groot is (3 V in plaats van 1,5 V). Uit deze en vele andere proeven blijkt dat de inductiespanning evenredig is met de snelheid van de magneet.

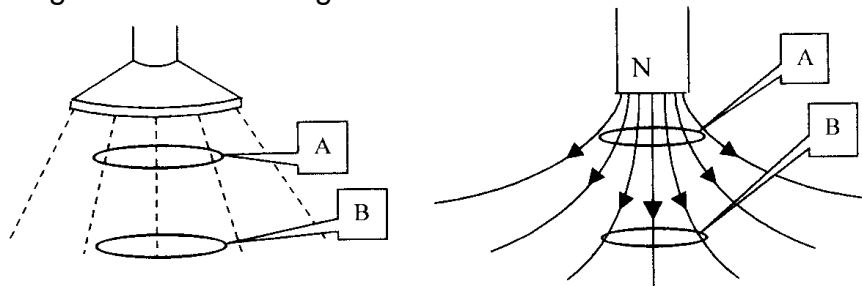
Proef 2

In de onderstaande figuren beweeg je de staafmagneet eerst naar een spoel met 300 windingen en daarna met dezelfde snelheid naar een spoel met 600 windingen. Het blijkt dat de inductiespanning in het laatste geval twee keer zo groot is (3 V in plaats van 1,5 V). Uit deze en vele andere proeven blijkt dat de inductiespanning evenredig is met het aantal windingen van de spoel.

Magnetische flux en inductiespanning

Om de bovenstaande twee proeven goed te kunnen begrijpen, hebben we het begrip magnetische flux nodig. Dat wordt aan de hand van de onderstaande figuren uitgelegd.

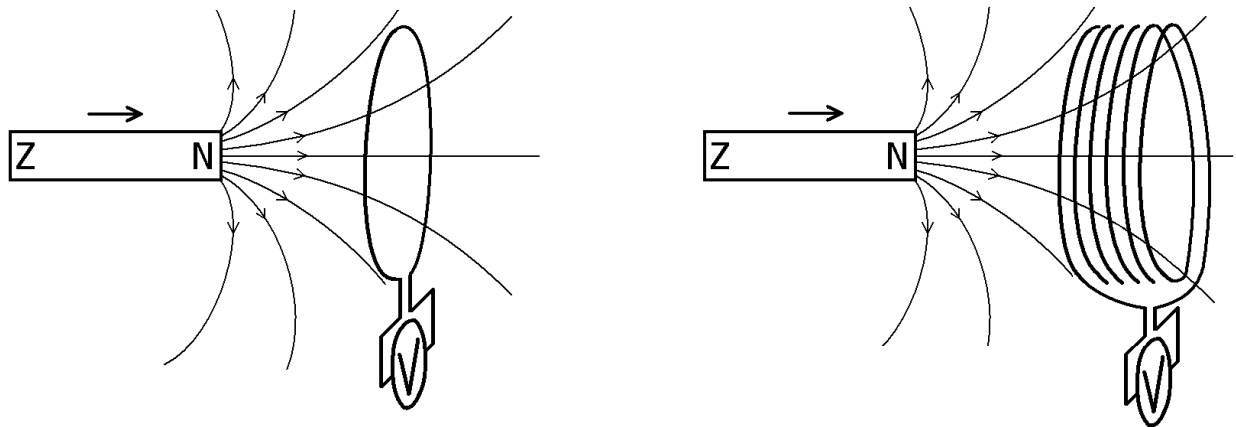

In de linker figuur wordt een armband onder de douchekop gehouden. Bij plaats A stroomt er meer water doorheen dan bij plaats B. Iets soortgelijks kun je ook bij een magnetenveld doen. In de rechter figuur verlaten veldlijnen de noordpool. Als je een ring onder de noordpool houdt, 'stroomt' er bij plaats A meer magnetenveld doorheen dan bij plaats B. Het Latijnse woord voor stroom is **flux** en om deze 'magnetische stroom' aan te geven, gebruikt men het begrip magnetische flux. Deze heeft de volgende eigenschap.

De magnetische flux door een ring of een lus is een maat voor het aantal veldlijnen dat door deze ring of lus gaat. Anders gezegd: de magnetische flux geeft aan 'hoeveel magnetenveld' er doorheen gaat.

De term 'magnetische flux' is misleidend omdat je bij een magnetenveld niet aan bewegende materie (bewegende deeltjes) moet denken terwijl het woord flux (stroom) dit wel suggereert.

In de onderstaande linker figuur is een koperdraad omgebogen tot een lus. De uiteinden van de lus zijn verbonden met een (gevoelige) voltmeter. Een staafmagneet wordt naar de lus bewogen. De magnetische flux die door de lus 'loopt' zal hierdoor toenemen. De voltmeter slaat uit.

De beroemde natuurkundige Michael Faraday (1791 – 1867) ontdekte het volgende.

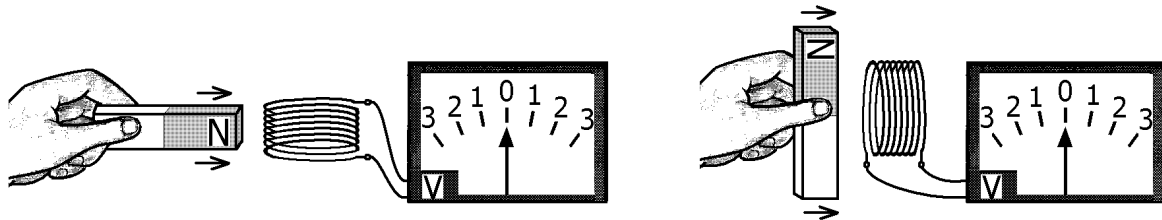
De inductiespanning in de lus is evenredig met het tempo waarmee de magnetische flux (die door de lus gaat) verandert. Anders gezegd: deze spanning is evenredig met de verandering van de flux per tijdseenheid.

Stel dat de lus wordt vervangen door een spoel zoals in de rechter figuur is afgebeeld. Dan wordt er in elke lus een inductiespanning opgewekt. Al deze spanningen bij elkaar opgeteld geven dan de totale inductiespanning in de spoel. De voltmeter slaat nu dus veel verder uit. We kunnen het volgende zeggen.

De inductiespanning in een spoel is evenredig met het aantal windingen.

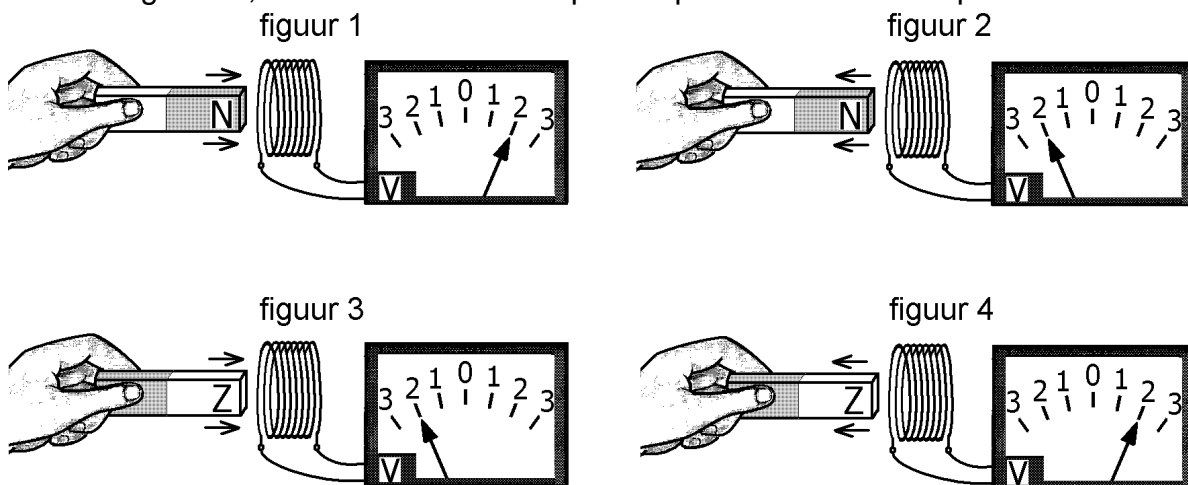
Proef 3

Als je de magneet naar de spoel beweegt op een manier zoals in de onderstaande twee figuren is afgebeeld, blijkt er geen inductiespanning te worden opgewekt. Met de hierboven gegeven uitleg over de magnetische flux kunnen we dit begrijpen. In beide figuren loopt er geen flux door de spoel, omdat de veldlijnen langs (en niet door) de windingen lopen. De flux door de windingen is dus nul en de verandering van de flux ook. Daarom is er in deze figuren geen inductiespanning.

Proef 4

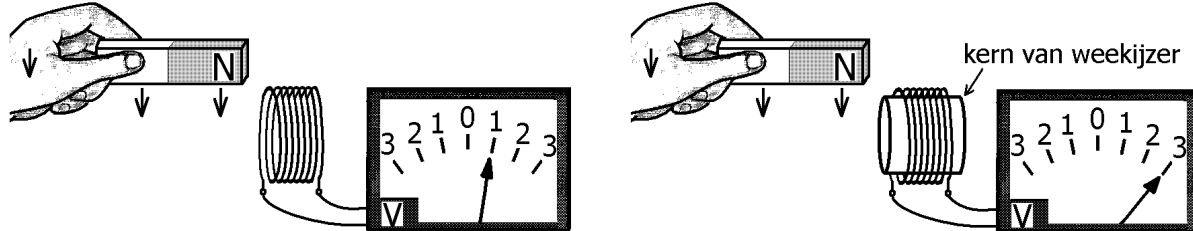
In de onderstaande figuren 1 en 2 wordt de noordpool van de staafmagneet eerst naar de spoel toe bewogen en daarna van de spoel af bewogen. In de figuren 3 en 4 wordt hetzelfde gedaan, alleen nu met de zuidpool in plaats van de noordpool.

Uit de aanwijzingen van de voltmeter kan het volgende worden geconcludeerd. **De polariteit van de inductiespanning keert om (plus- en minpool wisselen om) als een fluxtoename overgaat in een fluxafname (vergelijk figuur 1 met figuur 2 of figuur 3 met figuur 4). Voor de polariteit van de inductiespanning maakt het niet uit of de flux in de ene richting toeneemt of de flux in tegengestelde richting afneemt (vergelijk figuur 1 met figuur 4 en figuur 2 met figuur 3).**

Proef 5

In de onderstaande figuren wordt de staafmagneet eerst in verticale richting langs de spoel zonder weekijzeren kern geschoven en daarna (met dezelfde snelheid) langs de spoel met een weekijzeren kern. Dan blijkt de inductiespanning in het laatste geval veel groter te zijn.

Dit verschijnsel is gemakkelijk te begrijpen, want de weekijzeren kern versterkt het magneetveld in de spoel. De fluxveranderingen zijn dan ook veel groter. Daarom wordt in veel apparaten zoals een dynamo de spoel voorzien van een weekijzeren kern. Samengevat geldt dus het volgende.

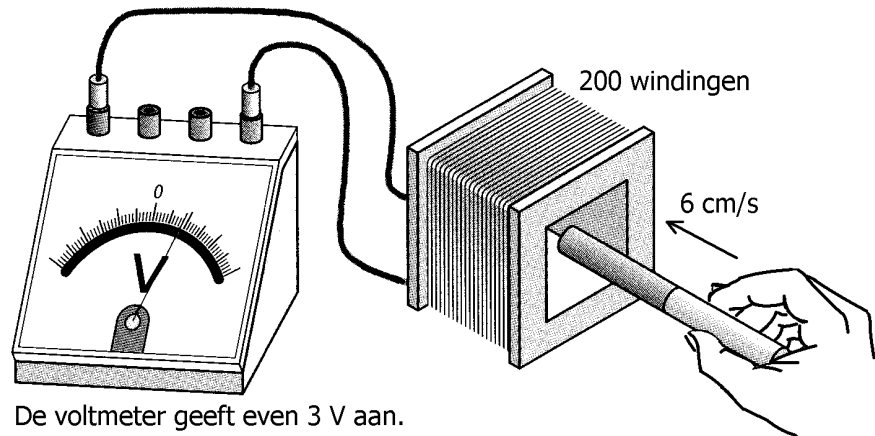
Door een spoel te voorzien van een weekijzeren kern kunnen veel grotere inductiespanningen worden bereikt.

Opgaven bij § 4

Opgave 1

Een staafmagneet wordt meerdere keren in een spoel geschoven. De uitslag van de voltmeter wordt steeds afgelezen. Zie de figuur hiernaast.

De voltmeter is voldoende snel. Dat betekent dat de wijzer snelle variaties in de spanning goed kan volgen.

De voltmeter geeft even 3 V aan.

Bij de eerste proef heeft de spoel 200 windingen en de insteeksnelheid van de magneet is 6 cm/s. De uitslag van de voltmeter is dan 3 V. Deze waarden staan ook in de figuur.

a.

Nu wordt de proef herhaald met 400 windingen en een insteeksnelheid van 6 cm/s. Voorspel in deze situatie de uitslag van de voltmeter.

b.

Nu wordt de proef herhaald met 200 windingen en een insteeksnelheid van 9 cm/s. Voorspel in deze situatie de uitslag van de voltmeter.

c.

Nu wordt de proef herhaald met 1000 windingen en een insteeksnelheid van 12 cm/s. Voorspel in deze situatie de uitslag van de voltmeter.

Opgave 2

Deze opgave is het vervolg op de vorige opgave.

Stel dat je de staafmagneet niet in de spoel schuift maar juist uit de spoel trekt.

Wat is dan de meest opvallende verandering van de uitslag van de voltmeter?

Stel dat je niet de noordpool maar de zuidpool in de spoel schuift.

Wat is dan de meest opvallende verandering van de uitslag van de voltmeter?

Ten slotte vergelijk je twee proefjes met elkaar.

Eerst schuif je de noordpool van de magneet in de spoel.

Daarna trek je de omgekeerde magneet uit de spoel (dus de zuidpool uit de spoel).

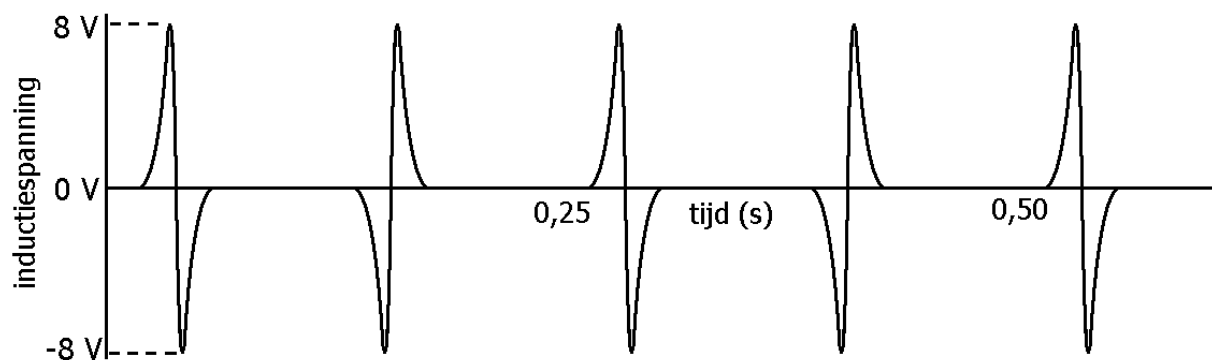
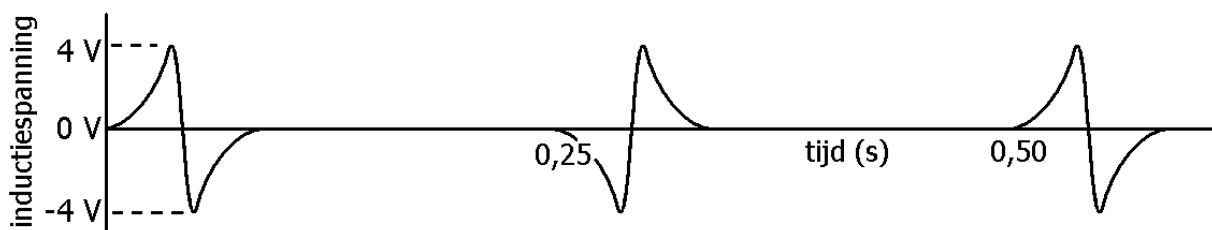
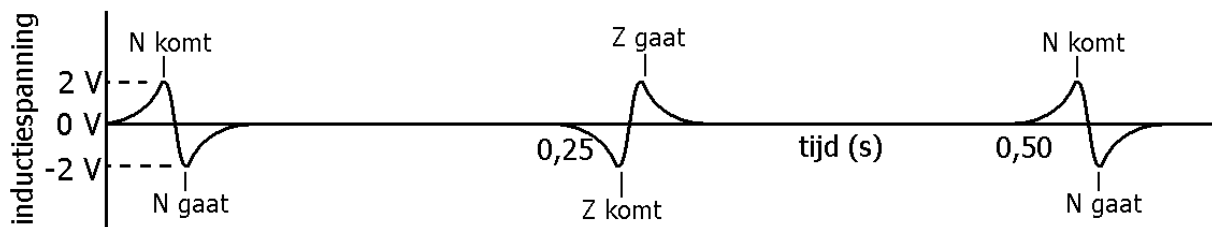
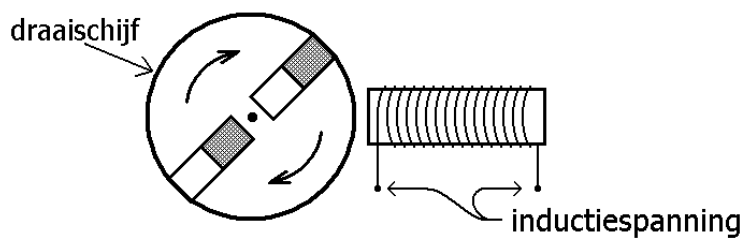
Verandert de uitslag van de voltmeter dan ook (zoals bij de vorige vragen)?

Opgave 3

Met de onderstaande opstelling worden spanningspulsjes opgewekt. Twee staafmagneten zijn op een draaischijf gemonteerd. De schijf draait rond zijn as. Rechts van de draaischijf bevindt zich een spoel (met weekijzeren kern). Elke keer als de noord- of zuidpool van een magneet langs de spoel beweegt, ontstaat er een inductiespanning tussen de aansluitpunten van de spoel.

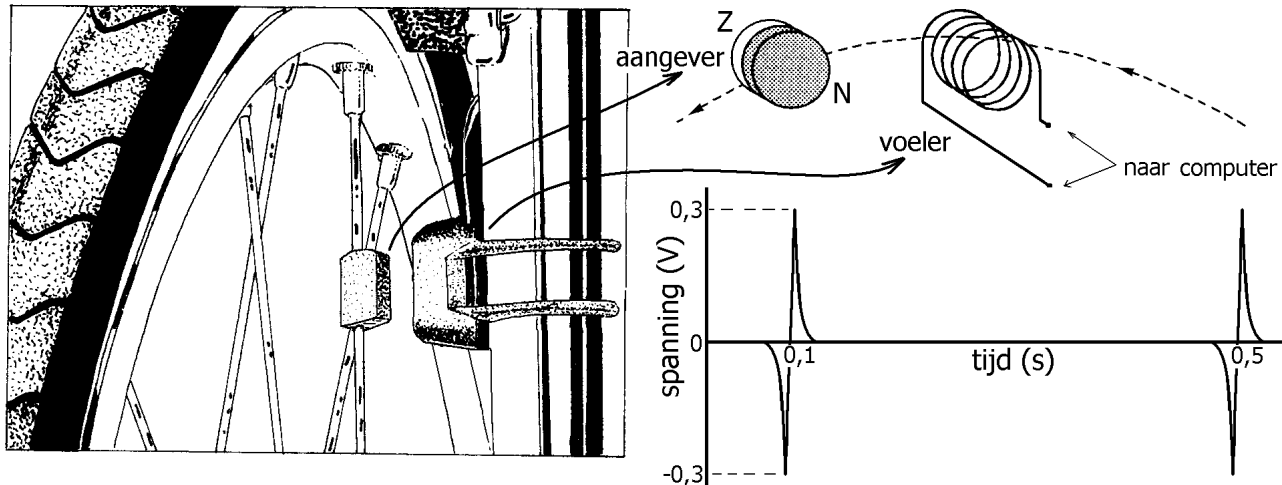
In de drie diagrammen onder de opstelling staat de inductiespanning tegen de tijd uit. In het bovenste diagram bevat de spoel 300 windingen. In het middelste en onderste diagram zijn het aantal windingen van de spoel en/of de draaisnelheid van de schijf veranderd.

Bepaal nu het aantal windingen van de spoel in het middelste en in het onderste diagram.

Opgave 4

Een fietscomputer is een apparaat dat o.a. de afgelegde weg en de snelheid van een fiets kan meten. Hiervoor zit een “voeler” op de voorvork gemonteerd. Op een spaak zit een “aangever” vastgemaakt. Zie de figuren hieronder. De aangever is een magneet en de voeler is een spoel. Als de aangever de voeler passeert, wordt er een inductiespanning opgewekt. Deze spanning wordt doorgegeven aan de computer.

Jan rijdt op een fiets met een fietscomputer. Zijn snelheid is 6 m/s (dit is 21,6 km/h). De inductiespanning die hierbij wordt opgewekt staat in het bovenstaande diagram uitgezet tegen de tijd.

a.

Hoeveel tijd doet het voorwiel erover om een keer rond te draaien?

Na enige tijd fietsen wordt Jan moe. Hij verlaagt zijn snelheid tot 3 m/s.

b.

Bereken de maximum inductiespanning in de nieuwe situatie.

c.

Vul op de open plek in: “breder” of “smaller”.

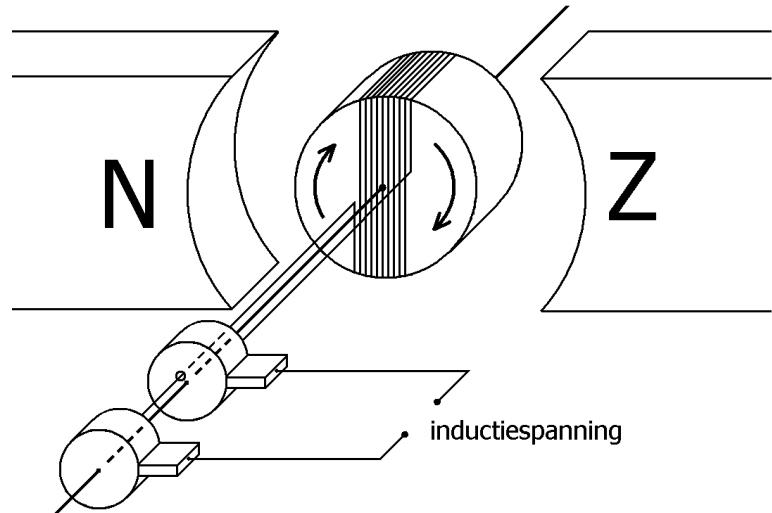
Door de verlaging van de snelheid zijn de pulsen van de inductiespanning _____ geworden.

d.

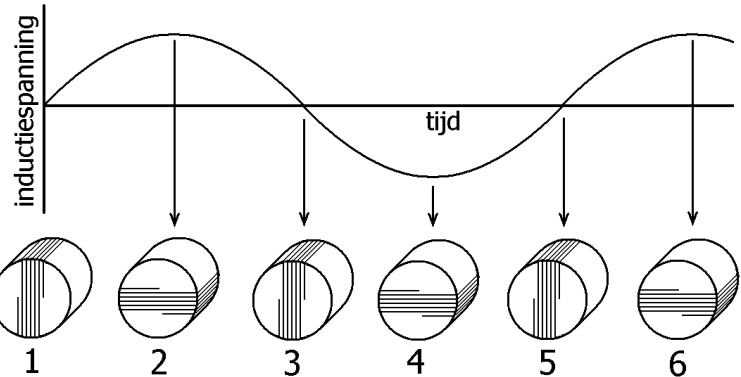
Bereken de diameter van het voorwiel.

Opgave 5

In de figuur hiernaast is een generator (= opwekker) van wisselspanning afgebeeld. Tussen twee permanente magneten bevindt zich een spoel. De spoel wordt van buitenaf gedwongen om rond te draaien.

Magnetische veldlijnen lopen van de noordpool naar de zuidpool. Er gaat dus een magnetische flux door de windingen van de spoel. Omdat de stand van de spoel voortdurend verandert, verandert ook de flux en ontstaat er een inductiespanning in de spoel.

In het diagram hiernaast is de inductiespanning tegen de tijd uitgezet. Omdat de pluspool en minpool steeds omwisselen spreken we over wisselspanning.

Onder het diagram is voor zes tijdstippen de stand van de spoel getekend. Bij bepaalde standen is de inductiespanning nul, bij andere standen maximaal. Dit is logisch want bij sommige standen verandert de flux slechts langzaam en bij andere standen juist snel. Hieronder gaan we na of dat klopt door in de volgende tabel zes kruisjes op de juiste plaatsen te zetten.

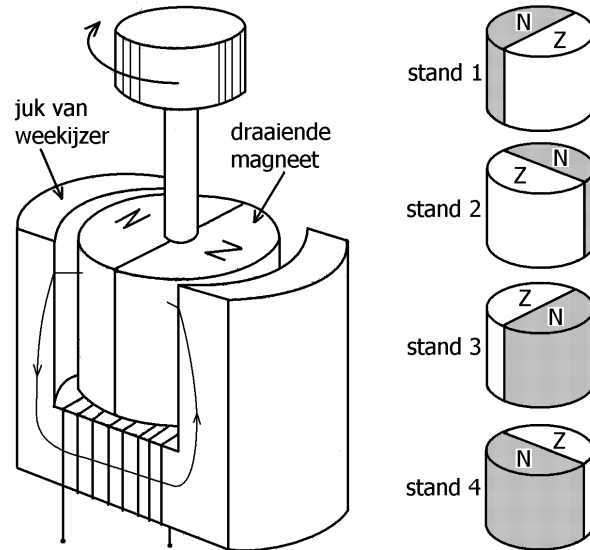
	De inductie-spanning in het diagram is:		De flux door de spoel is:		De flux door de spoel verandert:	
	even nul	maximaal	even nul	maximaal	even niet	het snelst
Stand 1, 3, 5						
Stand 2, 4, 6						

moet kloppen met

Bij de denkstap van de middelste twee kolommen naar de laatste twee kolommen kan het handig zijn om de magnetische flux te vergelijken met de hoogte van een trampolinespringer. Als zijn hoogte maximaal is, verandert zijn hoogte even niet (hij hangt even stil in de lucht). Als zijn hoogte nul is (bij het neerkomen), verandert de hoogte het snelst (grootste snelheid).

Opgave 6

In de figuur hiernaast is een bepaald type fietsdynamo afgebeeld. Een magneet maakt het ijzer van het juk magnetisch. Omdat de magneet draait, verandert het magneetveld in het juk voortdurend. Om het juk is een spoel gewikkeld. De wisselende flux door de windingen van de spoel wekt een wisselspanning op.

Rechts van de dynamo staat de magneet in vier standen afgebeeld.

a.

In welke stand wijst de magnetische flux door de windingen naar rechts? Tip: de magnetische veldlijnen lopen van de noordpool via het juk naar de zuidpool. In de figuur is één veldlijn getekend.

b.

In welke stand wijst de magnetische flux door de windingen naar links?

c.

In welke standen is er geen magnetische flux door de windingen van de spoel?

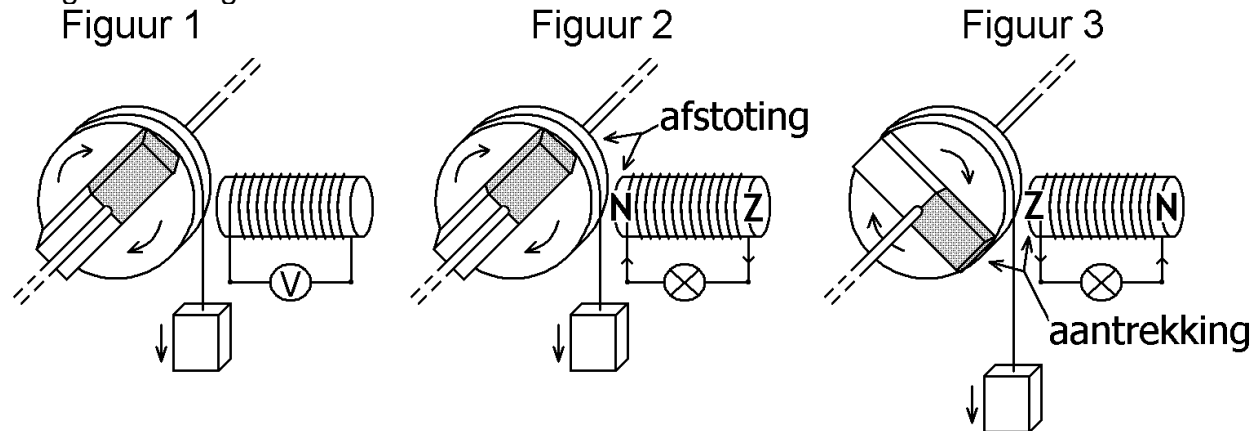
d.

Leg uit dat de inductiespanning (heel eventjes) nul is in stand 1 en 3.

§ 5 Inductiestroom

Inductiestroom

In de vorige paragraaf zagen we dat als een permanente magneet (zoals een staafmagneet) in de buurt van een spoel beweegt, in de spoel een inductiespanning ontstaat. Zie bijvoorbeeld de onderstaande figuren 1, 2 en 3 waarin een staafmagneet op een ronde schijf is bevestigd en ronddraait doordat een gewichtje één kant van de schijf naar beneden trekt. Deze spanning kan met een voltmeter gemeten worden zoals in figuur 1 is afgebeeld.

In deze paragraaf wordt de voltmeter vervangen door een lampje. Zie de figuren 2 en 3. Omdat het lampje wél stroom doorlaat (en de voltmeter niet), is de stroomkring nu gesloten. Het blokje blijkt nu langzamer te dalen dan in figuur 1. Hoe dat mogelijk is wordt hierna uitgelegd.

Ten gevolge van de inductiespanning gaat er een elektrische stroom in de stroomkring lopen: de zogenaamde **inductiestroom**. Hoe groter de inductiespanning is, des te groter ook de inductiestroom is. Ten gevolge van deze stroom wordt de spoel een elektromagneet (zie paragraaf 3). Zodoende kan de spoel een magnetische kracht op de staafmagneet uitoefenen. Zoals uit de figuren 2 en 3 blijkt, heeft deze kracht steeds een remmend effect op de draaibeweging.

In figuur 2 draait de noordpool van de staafmagneet naar de spoel toe. Door de inductiestroom ontstaat er dan aan de linker kant van de spoel een noordpool. Omdat beide noordpolen elkaar afstoten, wordt de draaibeweging tegengewerkt. Even later draait de noordpool van de staafmagneet van de spoel weg. Zie figuur 3. Door de inductiestroom ontstaat er nu aan de linker kant van de spoel een zuidpool. Omdat de noord- en zuidpool elkaar aantrekken, wordt de draaibeweging opnieuw tegengewerkt.

De inductiestroom keert tussen figuur 2 en figuur 3 van richting om. Dit is kenmerkend voor de inductiestroom. De inductiestroom kiest altijd de richting waarbij bewegingen worden tegengewerkt.

Opmerking

Net als de inductiestroom keert ook de inductiespanning van richting om. Bij figuur 2 is er namelijk sprake van een fluxtoename en bij figuur 3 van een fluxafname.

Algemeen

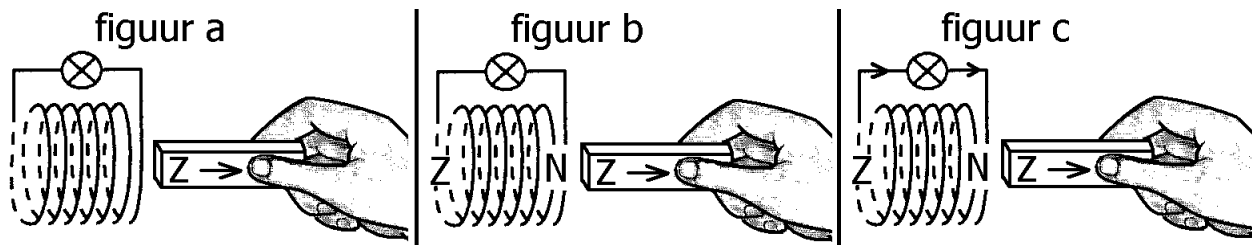
Deze en de vorige paragraaf gaan over situaties waarbij een permanente magneet in de buurt van een spoel beweegt. Er ontstaat dan een inductiespanning in de spoel. Dit geldt overigens ook als de spoel beweegt en de permanente magneet stilstaat. Als de aansluitpunten van de spoel geleidend met elkaar verbonden worden (bijvoorbeeld via een lampje), dan gaat er een inductiestroom door de spoel lopen.

De inductiestroom wekt een magneetveld rond de spoel op. Dit magneetveld werkt als een soort “magnetische rem” op de bewegende magneet (of op de spoel zelf als deze beweegt in plaats van de magneet).

De richting van de inductiestroom door de spoel kan eenvoudig bepaald worden. Eerst moet dan worden nagegaan welke kant van de spoel noordpool is en welke kant zuidpool. Daarna kan met de rechterhandregel de richting van de stroom worden bepaald. Zie het onderstaande voorbeeld.

Voorbeeldopgave

Een staafmagneet wordt van een spoel weggetrokken zoals in de onderstaande figuur a is weergegeven. Teken in de figuur de richting van de inductiestroom.

De oplossing vindt in twee stappen plaats. Als eerste moet je bepalen waar de noordpool en de zuidpool van de spoel komen te liggen. Om de beweging van de staafmagneet tegen te gaan moeten de spoel en de staafmagneet elkaar aantrekken. Dus moet de rechter kant van de spoel noordpool zijn. Zie figuur b. Daarna kan je de richting van de stroom bepalen door de rechterhandregel op de spoel toe te passen. Zie figuur c.

Opgaven bij § 5

Opgave 1

Stel dat een permanente magneet in de buurt van een spoel beweegt. En dat er daardoor een inductiestroom door de spoel loopt. Werkt de magnetische kracht op de magneet zijn beweging dan mee of tegen?

Opgave 2

Leg kort uit waarom de dynamo op je fiets de beweging van je fiets minder afremt als de fietslampjes kapot zijn.

Opgave 3

In de onderstaande zes figuren wordt een staafmagneet naar of van een spoel bewogen.

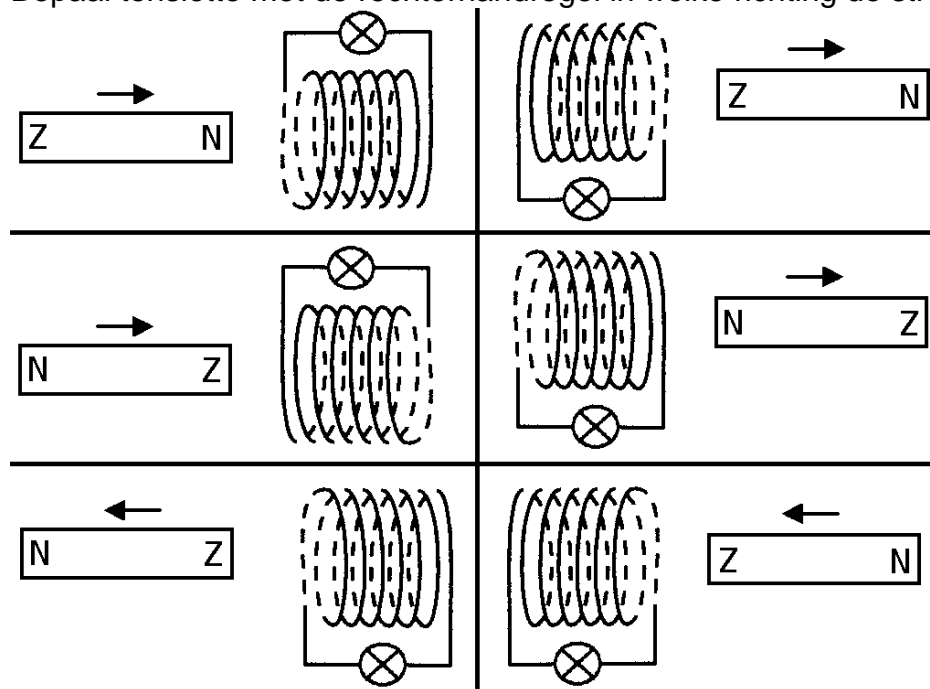
Geef in de figuren aan in welke richting de inductiestroom loopt.

Voer hierbij steeds de volgende stappen uit.

Vraag je af of de staafmagneet en de spoel elkaar aantrekken of elkaar afstoten.

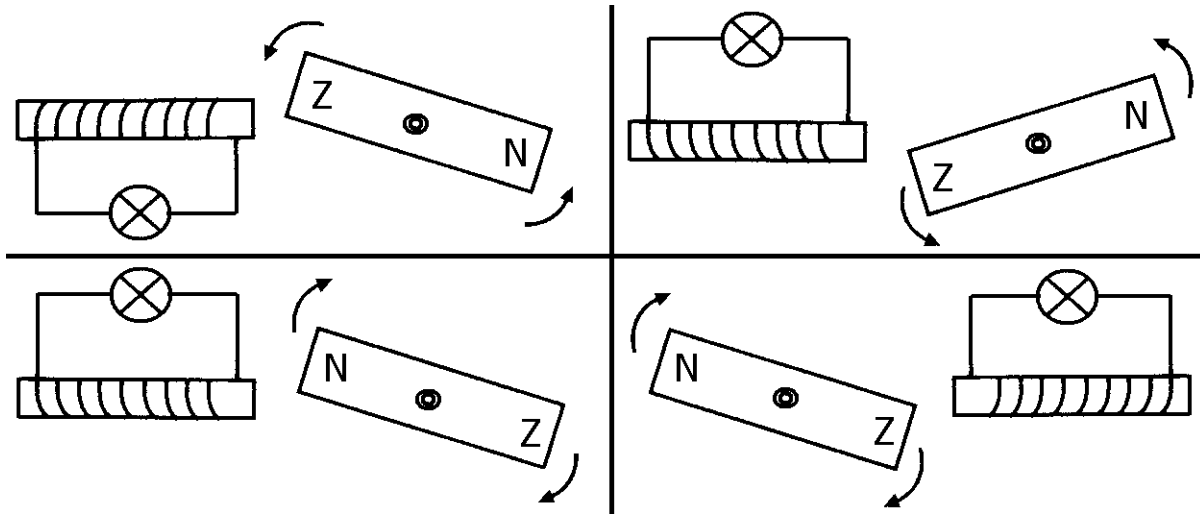
Bepaal daarna aan welke kant van de spoel de noordpool zit.

Bepaal tenslotte met de rechterhandregel in welke richting de stroom loopt.

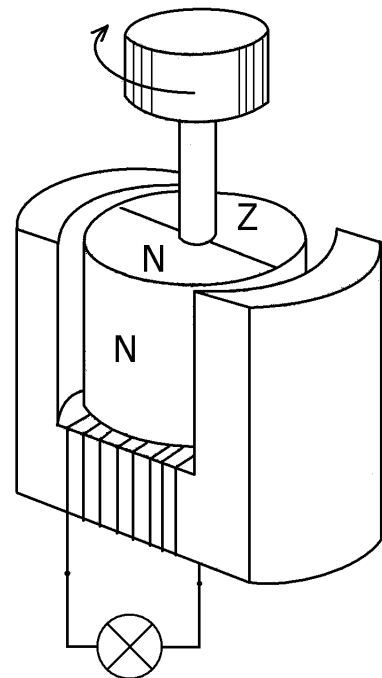
Opgave 4

In de onderstaande figuren draait een staafmagneet rond in de buurt van een spoel. Geef in de figuren aan in welke richting de inductiestroom loopt.

Opgave 5

Een dynamo levert een stroom aan een fietslampje. Zie de figuur hiernaast. Geef in de figuur aan in welke richting de stroom loopt.

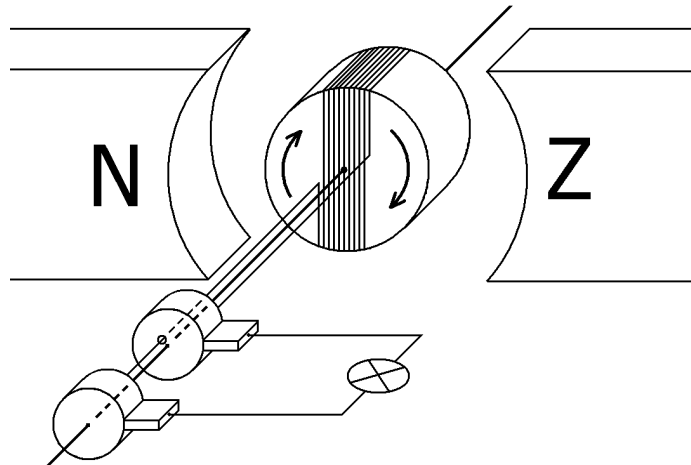
Opgave 6

Zet de volgende zinnen in de juiste volgorde.

- Door de spoel gaat een inductiestroom lopen.
- Iemand beweegt een staafmagneet naar een spoel toe.
- De spoel en de staafmagneet stoten elkaar af.
- De spoel wordt een elektromagneet.
- De magnetische flux door de windingen van de spoel neemt toe.

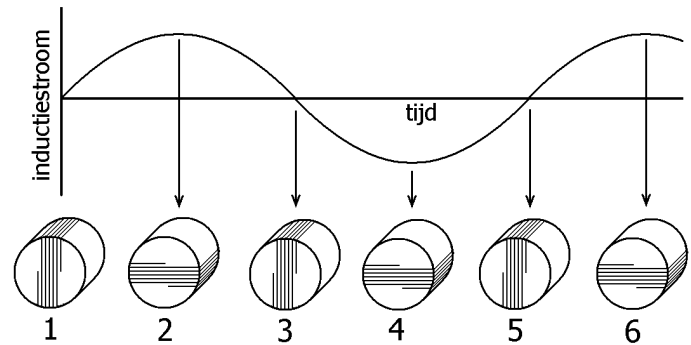
Opgave 7

In de figuur hiernaast is een generator van wisselspanning afgebeeld. Tussen twee permanente magneten bevindt zich een spoel. De spoel wordt van buitenaf gedwongen om rond te draaien.

In de figuur zijn de uiteinden van de spoel via een lampje met elkaar verbonden. Daardoor kan er een inductiestroom door de spoel en het lampje lopen.

In het diagram hiernaast is de inductiestroom tegen de tijd uitgezet. Omdat de richting van de stroom steeds omkeert, spreken we over wisselstroom.

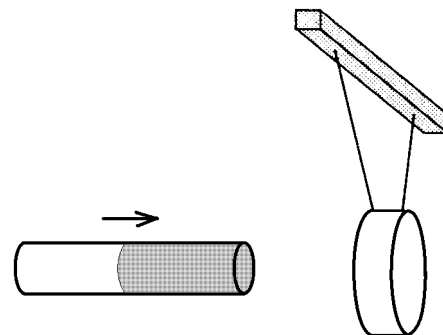

Onder het diagram is voor zes tijdstippen de stand van de spoel getekend. Deze standen zijn genummerd van 1 tot en met 6.

In de standen 2, 4 en 6 loopt er een inductiestroom door de spoel. Deze maken van de spoel een magneet. Geef nu bij deze standen aan waar de noordpool en zuidpool van de spoel zitten (dus aan de bovenkant of onderkant van de spoel).

Opgave 8

In de figuur hiernaast wordt een staafmagneet naar een aluminium ring bewogen. Hierbij is de noordpool van de magneet naar de ring toe gericht. De ring hangt aan twee draadjes en kan naar links en naar rechts bewegen. Bij het naderen van de magneet gaat er in de ring een inductiestroom lopen.

a.

Geef in de figuur aan in welke richting de inductiestroom loopt.

b.

Leg uit in welke richting de ring gaat bewegen.

§ 6 Transformatoren

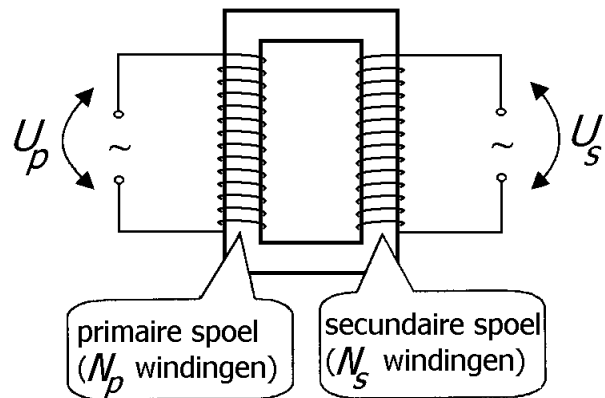
Spanningen verhogen of verlagen met een transformator

Het lichtnet (stopcontact) levert een wisselspanning van 230 V. Veel apparaten hebben echter een andere spanning nodig. Zo is elektrisch speelgoed zoals een elektrische trein alleen veilig bij een spanning lager dan 40 V. Bij het elektrisch lassen van metalen platen is zelfs een spanning van minder dan 5 V bruikbaar. Omgekeerd is het soms ook wenselijk om een hogere spanning dan 230 V beschikbaar te hebben.

Met behulp van een zogenaamde transformator (kortweg trafo) is het mogelijk om de spanning groter en kleiner te maken. Bij speelgoed wordt een transformator ook wel adapter genoemd en bij elektrisch lassen spreekt men over een lastransformator. In het volgende wordt besproken hoe een transformator werkt. Nu kan alvast gezegd worden dat een transformator alleen bij wisselspanning werkt en niet bij gelijkspanning.

Opbouw van een transformator

Een transformator bestaat uit een gesloten weekijzeren kern. Om de kern bevinden zich twee spoelen: de primaire en de secundaire spoel. Zie de figuur hiernaast. Het aantal windingen van de primaire spoel wordt aangeduid met N_P en het aantal windingen van de secundaire spoel met N_S .

De primaire spoel wordt op een wisselspanningsbron (zoals een stopcontact) aangesloten. De spanning over de primaire spoel heet de primaire spanning U_P .

De primaire spoel wekt een magneetveld op. Dit magneetveld loopt rond in de ijzeren kern en gaat dus ook door de secundaire spoel. Omdat het magneetveld voortdurend wisselt in grootte en in richting, verandert ook de flux door de secundaire spoel voortdurend. Daardoor ontstaat er een inductiespanning tussen de aansluitpunten van de secundaire spoel: de secundaire spanning U_S .

De primaire en de secundaire spanning

Over de primaire en secundaire spanning kan het volgende gezegd worden.

- Als de secundaire spoel evenveel windingen heeft als de primaire spoel, dan is de secundaire spanning even groot als de primaire spanning.
- Als de secundaire spoel meer windingen heeft dan de primaire spoel, dan is de secundaire spanning groter dan de primaire spanning.
- Als de secundaire spoel minder windingen heeft dan de primaire spoel, dan is de secundaire spanning kleiner dan de primaire spanning.

Om precies te zijn: de verhouding van de spanningen is gelijk aan de verhouding van het aantal windingen. De verhouding $U_S : U_P$ is dus gelijk aan de verhouding $N_S : N_P$. Dit is te begrijpen omdat de magnetische flux door een spoel evenredig is met het aantal windingen.

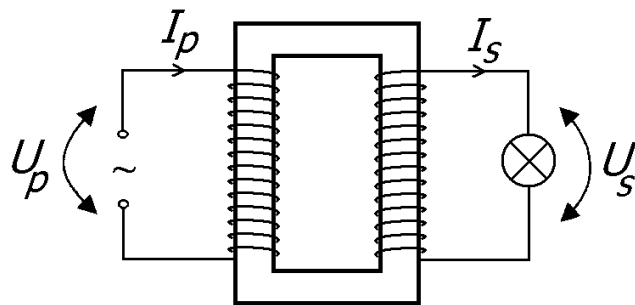
Stel bijvoorbeeld dat de primaire spoel 100 windingen heeft en een secundaire spoel 200 windingen, dan is de secundaire spanning twee keer zo groot als de primaire spanning. Als de primaire spanning 30 V is, dan is de secundaire spanning dus 60 V. Het bovenstaande kan met de volgende formule worden samengevat.

$$\frac{U_S}{U_P} = \frac{N_S}{N_P}$$

Deze formule is ook geldig in gevallen waarbij er een elektrisch apparaat (zoals een lamp) op de secundaire spoel is aangesloten. Zie ook hierna.

De primaire en secundaire stroomsterkte

Stel dat een lamp wordt aangesloten op de secundaire spoel. Zie de figuur hiernaast. Er zal dan een stroom (een inductiestroom) door de lamp en de spoel gaan lopen. Deze stroom heet de secundaire stroom I_S .

Ten gevolge van de magnetische koppeling tussen de primaire spoel en de secundaire spoel zal er dan ook een stroom door de primaire spoel gaan lopen. Deze stroom heet de primaire stroom I_P .

Over de primaire en secundaire stroomsterkte kan het volgende gezegd worden.

- Als de primaire spanning even groot is als de secundaire spanning, dan is de primaire stroomsterkte even groot als de secundaire stroomsterkte.
- Als de primaire spanning groter is dan de secundaire spanning, dan is de primaire stroomsterkte kleiner dan de secundaire stroomsterkte.
- Als de primaire spanning kleiner is dan de secundaire spanning, dan is de primaire stroomsterkte groter dan de secundaire stroomsterkte.

Om precies te zijn: de primaire spanning keer de primaire stroomsterkte (dus $U_P \cdot I_P$) is gelijk aan de secundaire spanning keer de secundaire stroomsterkte (dus $U_S \cdot I_S$). Dit is op de volgende manier te begrijpen. Het elektrisch vermogen (symbool P) dat de wisselspanningsbron aan de primaire spoel levert, is $U_P \cdot I_P$. Het elektrisch vermogen dat de secundaire spoel aan de lamp levert is $U_S \cdot I_S$. Als de transformator alle energie doorgeeft van de wisselspanningsbron naar de lamp, dan moet dus gelden:

$$U_P \cdot I_P = U_S \cdot I_S = P \quad (\text{met } P = \text{'Power'} = \text{vermogen}).$$

Stel bijvoorbeeld dat de primaire spanning 30 V is en de secundaire spanning 60 V (zie het bovenstaande voorbeeld). De primaire stroomsterkte is dan twee keer zo groot als de secundaire stroomsterkte. Als de secundaire stroomsterkte 2 A is, is de primaire stroomsterkte dus 4 A.

De laatste formule geldt alleen voor ideale transformatoren. Dat zijn transformatoren zonder energieverliezen. Er gaat dan bij de secundaire spoel evenveel elektrische energie uit als er bij de primaire spoel ingaat.

Voorbeeld van een opgave

Een transformator heeft een primaire spoel met 800 windingen en een secundaire spoel met 200 windingen. De primaire spoel wordt op een spanning van 230 V aangesloten. Op de secundaire spoel wordt een lampje aangesloten. De stroomsterkte door het lampje bedraagt 0,383 A.

Bereken het aan het lampje geleverde vermogen.

Bereken ook de primaire stroomsterkte.

Deze opgave kan als volgt opgelost worden.

gegeven: $N_P = 800$
 $N_S = 200$
 $U_P = 230 \text{ V}$
 $I_S = 0,383 \text{ A}$.

gevraagd: P en I_P

oplossing:
$$U_S = \frac{N_S}{N_P} \cdot U_P = \frac{200}{800} \cdot 230 \text{ V} = 57,5 \text{ V}$$

$$P = U_S \cdot I_S = 57,5 \text{ V} \cdot 0,383 \text{ A} = 22,0 \text{ W}$$

$$I_P = \frac{P}{U_P} = \frac{22,0 \text{ W}}{230 \text{ V}} = 0,0958 \text{ A}$$

Opgaven bij § 6

Opgave 1

Hoe heten de twee spoelen van een transformator?

Opgave 2

Wat verstaan we onder een ideale transformator?

Opgave 3

Waarom kun je zeggen dat de flux door een winding van de primaire spoel gelijk is aan de flux door een winding van de secundaire spoel?

Opgave 4

Vul de volgende open plekken in. Als de secundaire spanning 85 keer zo groot is als de primaire spanning, dan is de secundaire stroomsterkte ____ keer zo _____ als de primaire stroomsterkte.

Opgave 5

De primaire spoel van een transformator bevat 250 windingen en wordt aangesloten op een wisselspanning van 230 V. De secundaire spoel bevat 750 windingen. Bereken de spanning tussen de aansluitpunten van de secundaire spoel.

Opgave 6

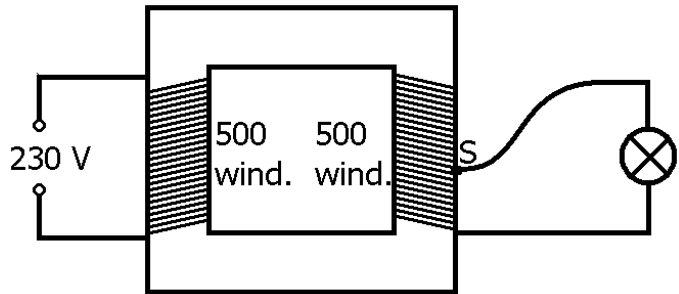
De primaire spoel van een transformator bevat 4600 windingen en wordt aangesloten op het stopcontact (230 V). De secundaire spoel levert een spanning van 10 V en voorziet een elektrische trein van energie. Bereken hoeveel windingen de secundaire spoel heeft.

Opgave 7

Een wisselspanning van 200 V wordt op de primaire spoel van een transformator “gezet”. Een straalkachel wordt aangesloten op de secundaire spoel. De spanning over de straalkachel is 150 V. De stroomsterkte door de straalkachel is 3 A. Bereken eerst het vermogen dat geleverd wordt aan de straalkachel. Bereken daarna de primaire stroomsterkte.

Opgave 8

Linda gebruikt een (ideale) transformator om een gloeilamp zwakker te laten branden. Zie de figuur hiernaast. De primaire en de secundaire spoel hebben ieder 500 windingen. Ze sluit deze aan op het lichtnet (230 V).

Met behulp van een schuifcontact S kan het aantal actieve windingen van de secundaire spoel worden ingesteld. Bij een kleiner aantal windingen wordt de spanning over de lamp ook kleiner waardoor deze wordt gedimd.

a.

Werkt deze dimmer ook op gelijkspanning? Licht je antwoord toe.

De gloeilamp is van het type (230 V; 60 W). Bij een bepaalde stand van het schuifcontact S is de spanning over de lamp drie maal zo klein als normaal (dus 76,7 V in plaats van 230 V).

b.

Bereken het aantal windingen dat dan aan de secundaire kant in de kring is opgenomen.

c.

Is het elektrisch vermogen van de lamp dan ook drie maal zo klein als normaal (dus 20 W in plaats van 60 W)? Licht je antwoord toe.

d.

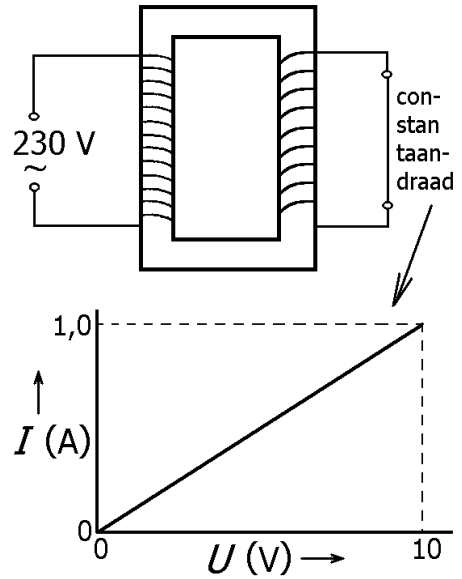
Zal de stroomsterkte door de primaire spoel groter worden, kleiner worden of gelijk blijven als de lamp wordt gedimd? Licht je antwoord toe.

Opgave 9

De primaire spoel van een ideale transformator wordt op het lichtnet aangesloten (230 V). Een constantaandraad verbindt de aansluitpunten van de secundaire spoel met elkaar. Zie de schakeling hiernaast. De draad ontvangt een vermogen van 2,5 W. Onder de schakeling staat een diagram afgebeeld dat het verband weergeeft tussen de spanning over de draad en de stroomsterkte door de draad.

a.

Bepaal met behulp van het diagram de spanning over de constantaandraad.

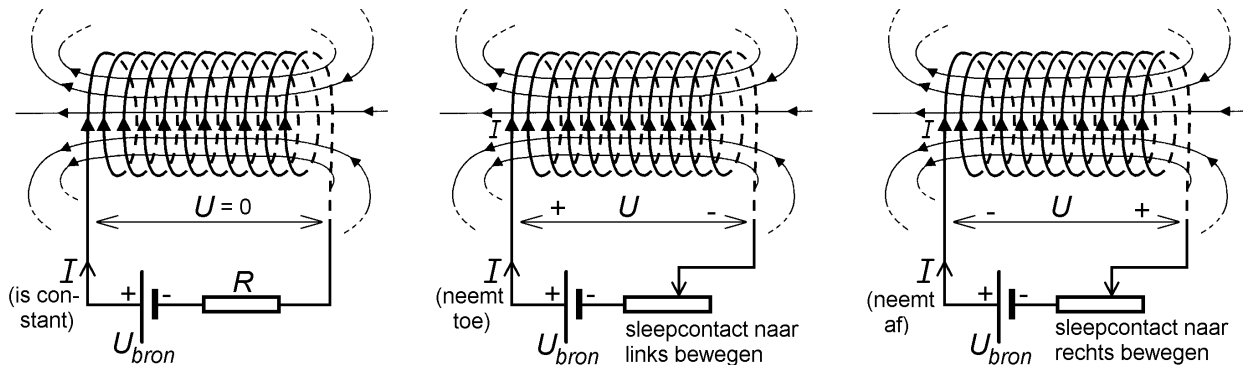
b.

Bereken hoeveel keer de primaire spoel meer windingen heeft dan de secundaire spoel.

§ 7 Zelfinductie van een spoel

Zelfinductie

In de onderstaande figuren loopt er een elektrische stroom I door een spoel. Zoals we in een eerdere paragraaf gezien hebben, wekt deze stroom een magneetveld in en rondom de spoel op. In de figuren is een aantal veldlijnen van dit magneetveld getekend. Binnenin de spoel lopen de veldlijnen van rechts naar links. Dit betekent dat er een magnetische flux door de windingen van de spoel loopt. Deze flux is evenredig met de stroomsterkte. Als de stroomsterkte bijvoorbeeld twee keer zo groot zou worden, zou de flux door de windingen ook twee keer zo groot worden.

In de linker figuur blijft de stroomsterkte constant en zal de flux door de spoel dus ook niet veranderen in de tijd. Er is dan geen inductiespanning U tussen de aansluitdraden van de spoel. De stroomsterkte is gelijk aan de bronspanning U_{bron} gedeeld door de weerstand R . We nemen daarbij aan dat de weerstand van de spoel verwaarloosbaar klein is (de windingen zijn gemaakt van dik draad).

In de middelste figuur is de vaste weerstand vervangen door een schuifweerstand waarvan het sleepcontact naar links bewogen wordt. Omdat de weerstand daardoor afneemt, zal de stroomsterkte in de stroomkring toenemen. Omdat de stroomsterkte toeneemt, neemt ook de flux door de spoel toe en ontstaat er een inductiespanning U in de spoel. De linker aansluitdraad wordt daarbij positief en de rechter aansluitdraad negatief. Zie het plus- en minteken in de figuur.

In de rechter figuur wordt het sleepcontact van de schuifweerstand naar rechts bewogen. Daardoor neemt de weerstand toe en zal de stroomsterkte in de stroomkring afnemen. Hierdoor neemt de flux door de spoel af en wordt er wederom een inductiespanning opgewekt. Dit keer is de linker aansluitdraad negatief en de rechter aansluitdraad positief. Zie weer het plus- en minteken in de figuur.

Het verschijnsel dat er een inductiespanning tussen de aansluitpunten van een spoel wordt opgewekt ten gevolge van de veranderende stroomsterkte door de spoel, wordt zelfinductie genoemd.

Verband tussen de spanning en de stroom bij een spoel

Zoals we in een voorgaande paragraaf hebben gezien, is de in de spoel opgewekte spanning U (de inductiespanning dus) evenredig met het tempo waarin de magnetische flux door de spoel verandert. De magnetische flux door de spoel is evenredig met de stroomsterkte I door de spoel. Dit betekent dus dat de spanning over de spoel evenredig is met het tempo waarin de stroomsterkte verandert. We schrijven dit als volgt op.

$$U = L \cdot \frac{\Delta I}{\Delta t}$$

In deze formule is ΔI de verandering van de stroomsterkte en Δt de tijdsduur waarin dat gebeurt. Verder is L de evenredigheidsconstante en wordt de coëfficiënt van zelfinductie van de spoel genoemd of kortweg de zelfinductie van de spoel. We drukken L uit in de eenheid Henry, afgekort H. Het is belangrijk om te beseffen dat in de gehele paragraaf de elektrische weerstand van de spoel wordt verwaarloosd. De (koperen) windingen van de spoel zijn dus van voldoende dik draad gemaakt zodat we kunnen zeggen dat ze geen weerstand hebben.

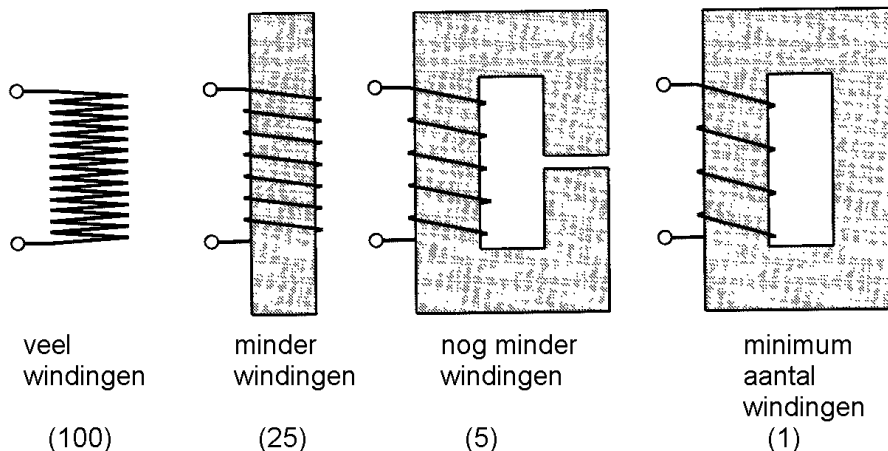
Getallenvoorbeeld

Van een spoel bedraagt de zelfinductie 2 H (dit is een hoge waarde!). Als de stroomsterkte door de spoel in 1 ms toeneemt van 0 A tot 0,5 A, kan de spanning over de spoel als volgt berekend worden.

$$U = L \cdot \frac{\Delta I}{\Delta t} = 2 \cdot \frac{0,5}{0,001} = 1000 \text{ V}$$

Invloed van het aantal windingen en van een weekijzeren kern

Hoe meer windingen de spoel heeft, des te groter zijn zelfinductie is. Dit is logisch want elke winding draagt bij aan de sterkte van het magneetveld. Bovendien zal de aanwezigheid van een weekijzeren kern in de spoel de zelfinductie sterk vergroten. Ook dat is logisch omdat het weekijzer het magnetische veld versterkt.

De vier hiernaast getekende spoelen hebben ongeveer dezelfde zelfinductie. De spoel zonder weekijzeren kern (links) moet pakweg 100 keer zoveel windingen hebben als een kern met een gesloten weekijzeren kern (rechts).

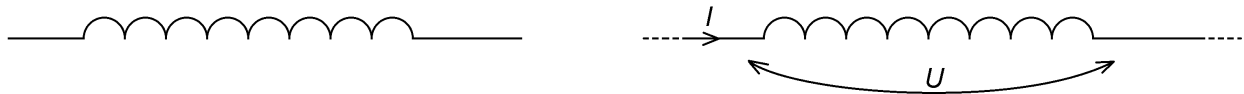
Polariteit van de spanning over de spoel

Als er een inductiespanning in een spoel ontstaat, is het ene aansluitpunt positief en het andere aansluitpunt negatief. Met de wet van Lenz kunnen we bepalen welke van de twee aansluitpunten positief is en welke negatief. De wet van Lenz luidt als volgt.

De inductiespanning is altijd zodanig, dat hij de verandering van de magnetische flux tegenwerkt.

In de bovenstaande middelste figuur neemt de magnetische flux toe omdat de stroomsterkte toeneemt. In dit geval werkt de inductiespanning U de bronspanning U_{bron} tegen. De spanning over de schuifweerstand is dan $U_{\text{bron}} - U$. In de bovenstaande rechter figuur neemt de magnetische flux af omdat de stroomsterkte afneemt. Nu 'helpt' de inductiespanning de bronspanning. De spanning over de schuifweerstand is dan $U_{\text{bron}} + U$.

In de onderstaande linker figuur is het schakelschema van een spoel getekend. In de rechter figuur is ook de stroomsterkte I door en de spanning U over de spoel weergegeven.

Als de stroomsterkte toeneemt, is de aansluitdraad waarmee de stroom de spoel binnenkomt positief en de aansluitdraad waarmee de stroom de spoel uitgaat, negatief. In de rechter figuur zou de linker kant van de spoel dan positief zijn en de rechter kant negatief. In de andere situatie, waarin de stroomsterkte juist kleiner wordt, is de ingangskant juist negatief en de uitgangskant positief. Als ezelsbrug kan het woord STIP dienen, wat symbool staat voor "Als de Stroom Toeneemt, is de Ingang Positief."

Vergelijking met de tweede wet van Newton

De bij een spoel behorende formule $U = L \cdot \frac{\Delta I}{\Delta t}$ heeft dezelfde vorm als $F = m \cdot \frac{\Delta v}{\Delta t}$.

Deze laatste formule wordt de tweede wet van Newton genoemd. Hierin geeft de massa m aan in welke mate het voorwerp zich tegen snelheidsveranderingen verzet. Op dezelfde manier geeft de zelfinductie L aan in welke mate de spoel zich tegen stroomsterkteveranderingen verzet.

Opgaven bij § 7

In de volgende opgaven nemen we steeds aan dat de elektrische weerstand van de spoel nul is.

Opgave 1

Welke formule beschrijft het verband tussen de spanning en de stroomsterkte van een spoel?

Opgave 2

Door een spoel met een zelfinductie van 0,030 H loopt een constante stroom van 0,20 A.

a.
Hoe groot is de spanning over de spoel?

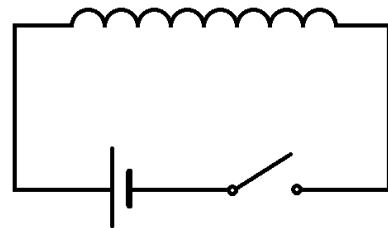
Gedurende 60 ms neemt de stroomsterkte toe van 0,20 A tot 1,50 A.

b.
Bereken in deze nieuwe situatie de spanning over de spoel.

Opgave 3

In de figuur hiernaast heeft de spoel een zelfinductie van 5,0 mH (mH = millihenry) en levert de spanningsbron een spanning van 10 V. Op een bepaald moment wordt de schakelaar gesloten.

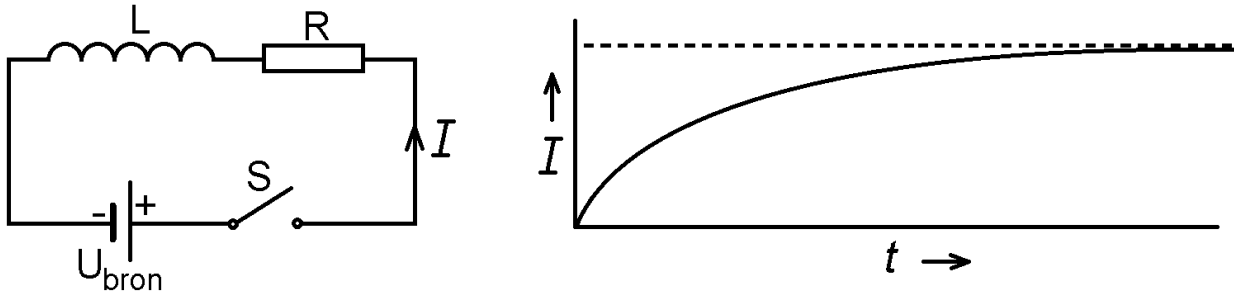
a.
Leg uit dat de stroomsterkte lineair met de tijd toeneemt.

b.
Bereken de stroomsterkte na één milliseconde.

Opgave 4

In de onderstaande linker figuur zijn spoel L en serieweerstand R op een spanningsbron met spanning U_{bron} aangesloten. Op een bepaald moment wordt de schakelaar S gesloten. De stroomsterkte door de stroomkring neemt dan toe zoals in de rechter figuur is weergegeven.

a.

Leg uit dat het onmogelijk is dat de stroomsterkte direct van nul naar zijn eindwaarde springt.

b.

Leg uit dat het tempo waarin de stroom toeneemt, steeds kleiner wordt. Gebruik daarbij het feit dat de spanning over de spoel gelijk is aan $U_{\text{bron}} - I \cdot R$.

c.

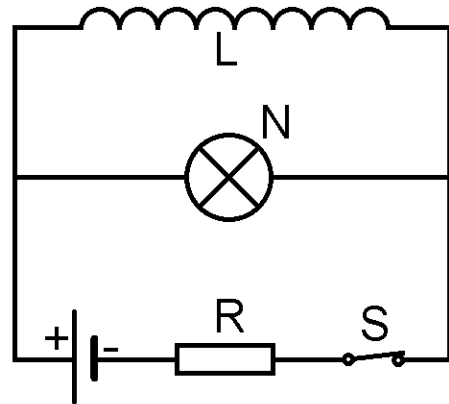
Leg uit of na het sluiten van de schakelaar het linker uiteinde van de spoel positief of negatief is ten opzichte van het rechter uiteinde van de spoel.

d.

Geef een uitdrukking voor de maximale waarde van de stroomsterkte (behorend bij de stippellijn in het diagram).

Opgave 5

In de figuur hiernaast is spoel L met een grote zelfinductie parallel geschakeld aan neonlamp N. Het geheel is aangesloten op een spanningsbron met een kleine spanning (zeg 10 V). Ter beveiliging van de spanningsbron is serieweerstand R in de schakeling opgenomen. In eerste instantie is S gesloten. De spanning over N is te klein om hem licht te laten geven.

Op een gegeven moment wordt S geopend en wordt de stroom naar de parallelschakeling van L en N verbroken. Er ontstaat dan een inductiespanning in de spoel.

a.

Leg uit of de linker kant van spoel positief of negatief is ten opzichte van de rechter kant van de spoel.

b.

Leg uit dat de neonlamp even fel oplicht na het openen van S.

c.

Leg het nut uit van de serieweerstand R.

Opgave 6 (valt buiten de lesstof)

De zelfinductie L van een spoel is evenredig met het kwadraat van het aantal windingen. Probeer daar een verklaring voor te geven.